

Tartu Ülikool

Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Kolga mõisa kummituslood Ulvi Meieri jutuvaramus

Bakalaureusetöö

Liis Reha

Juhendaja prof. Ülo Valk

Tartu 2008

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Jutustajate käsitlemisest eesti folkloristikas.....	7
1.1. Richard Viidalepp.....	7
1.2. Mall Hiimäe	7
1.3. Merili Metsvahi	8
1.4. Anu Korb	9
2. Kolga mõisa ajaloost	11
2.1. Kolga varasest keskajast kuni De la Gardie`deni	11
2.2. Esimeste Stenbockide aeg	11
2.3. Kolga 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses.....	13
2.4. Kolga Eesti esimese iseseisvusperioodi ajal	14
2.5. Kolga nõukogude ajal.....	14
2.6. Kolga 1990ndatel ja tänapäeval	15
3. Informandi isik ja maailmavaade.....	17
3.1. Ulvi Meieri taust.....	17
3.2. Jutuvestjate tüüpidest	20
3.3. Ulvi Meier kui giid ja jutuvestja.....	21
4. Kolga mõisaekskursioonide ülesehitus.....	24
4.1. Jutuvestmissituatsioonide erinevused Ulvi ekskursioonidel	26
4.2. Punapäise nõia muistendi varieeruvus Ulvi esituses	31
5. Ulvi repertuaari ülevaade ja žanrijaotus	35
5.1. Repertuaari ülevaade	35

5.2. Ulvi repertuaari jaotus žanriliselt	35
5.2.1. Memoraadid	36
5.2.2. Muistendid	38
5.2.3. Ajalooline pärimus	41
5.2.4. Fabulaat	44
6. Allikad, mille põhjal Ulvi jutuvaramu on kujunenud ja millest ta on inspiratsiooni saanud	47
7. Minu kui folkloristikatudengi ja Ulvile lähedase inimese roll tema jutuvaramu kujundamisel	51
Kokkuvõte	53
Kommentaariid	56
Allikad	57
Summary: Kolga Ghost Stories in Ulvi Meier`s Repertory	61
Lisad	63

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö keskendub ühe jutustaja, giidi repertuaarile ning eelkõige tema jutuvaramus leiduvatele kummituslugudele. Kuna erinevalt talupojaühiskonnast puudub tänapäeval kummituslugude rääkimise traditsioon, siis tundub, et suuresti tänu giiditööle see traditsioon üldse elus püsibki.

Selle töö saamislugu ei oskagi ma täpselt dateerida või seletada, millal see idee tekkis, sest olen Kolga kummituslugusid endaga kaasas kandnud juba rohkem kui kolm aastat. Esmalt, kui Ulviga tutvusin, oli ta minu jaoks eelkõige mu poiss-sõbra ema. Tollal ei teadnud ma, et Ulvi puhul on tegu suurepärase jutuvestjaga. Teadmine Ulvist kui heast jutustajast saabus hiljem, siis kui kuulsin temalt esimesed lood Kolga Külalistemaja kummituste kohta. Aga kuna meie suhted Ulviga on siiski pigem perekondlikud, siis ei osanud ma teda algul folkloristi pilguga vaadelda. Ilmselt saabus seegi teadmine hiljem, ülikooliõpingute jooksul. Niisiis on suhtlemine Ulviga minu jaoks midagi väga loomulikku ja nõnda tuli ka see idee – kirjutada temast kui jutuvestjast väga iseenesestmõistetavalt. Kahtlemata on taoline variant – uurida endale lähedast jutuvestjat, väga mugav ja üldsegi mitte objektiivne. Samas pole enda asetamine uurija rolli ka kergete killast. Nõnda võiks mu uurimismeetodit nimetada osalevaks vaatluseks, olles ise osa vaadeldavast, pean samas esindama ka uurija vaatenurka.

Niisiis vaatlen ma muistendite esitamist giiditöös, keskendudes eelkõige sellele, kuidas mõjutab esitussituatsioon jutuvestjat, kui suur mõju on publikul jutustajale ning jutu varieerumisele, kuidas kujuneb ühe jutuvestja repertuaar ning mis tegurid seda mõjutavad.

Töö ülesehitust kavandades tundus oluline selle paigutamine eesti folkloristika konteksti. Sellepärast tutvustan esmalt olulisi uurimusi, milles on analüüsitud rahvajuttude esitamist ning jutustajate osa pärimuse kujundamises. Seejärel tutvustan lühidalt erinevate ajaloo perioodide kaupa Kolga mõisa ajalugu, kuna uurimus on suunatud just nimelt Kolga mõisa kummituslugude käsitlemisele. Järgnevalt tutvustan Ulvi Meieri tausta, et selgitada

välja, kuidas tema on leidnud oma tee Kolga mõisa kummituslugudeni. Et Ulvit kui jutuvestjat kuhugi kategooriasse „paigutada“, kirjutan sellest, kuidas eesti folkloristid on jutustajaid kategoriseerinud. Seejärel käsitlen Ulvit kui jutuvestjat, kirjeldades ühtlasi tema mõisaekskursioonide ülesehitust. Nagu eespool mainisin, üritan kajastada erinevate esitussituatsioonide ja publiku mõju jutustamisele, seoses sellega analüüsin ühe muistendi kahte erinevat varianti. Peale seda teen ülevaate Ulvi Meieri repertuaarist ning jaotan erinevad lood žanridesse. Peab mainima, et kuna Ulvi teeb mõisaekskursioone eelkõige kummituslugude rääkimise pärast, siis žanrijaotus lähtub ka sellest. Püüdsin žanrijaotuse koostada nii-öelda kõige žanripuhtamate lugude näitel. Nõnda on Ulvi repertuaaris esindatud memoraadid, muistendid, ajalooline pärimus ja fabulaat. Aga naljandi- ja pajatusetaolised lood jätsin otsese vaatluse alt välja, sest seal ei esine kummitusi. Teisalt on paljud žanrid omavahel segunenud, nii võib mõni muistend kõlada väga naljandilikult. Viimaks toon välja allikad, mille põhjal Ulvi jutuvaramu on kujunenud, et näidata, kui paljudest erinevatest allikatest üks jutuvestja võib materjali ja inspiratsiooni saada. Lõpuks ei saa ma mööda minna oma isiku mõjust Ulvi repertuaari kujundamisel, millest kirjutan viimases peatükis. Teen mõned tähelepanekud seoses sellega, kuidas olen mina kui osalev vaatleja Ulvi jutuvaramut ja tema jutuloomisprotsessi mõjutanud.

Antud töö aluseks on neli erinevat mõisaekskursioonide salvestust, mis said tehtud vahemikus 10. november 2007 kuni 29. märts 2008. Esimene mõisaekskursioon sai tehtud koos folkloristidega Eesti Kirjandusmuuseumist Mari-Ann Remmeliga eesotsas, kuid see polnud neile folkloristidele mingi välitöö, vaid lihtsalt küllakutse Kolga mõisa minu poolt. Teine ekskursioon viidi läbi sama päeva õhtul kohalike Kolga noorte seltskonnaga. Ülejäänud kaks ekskursiooni toimusid kevadel ja mõlemad olid tellitud sünnipäevaseltskondadele. Seega oli iga ekskursioonipublik erinev ja ka toimumisajad olid erinevad, nii võis kevadel tehtud ekskursioonidel märgata Ulvi juttudes juba mingit varieerumist võrreldes sügiseste ekskursioonidega. Kõigi nelja ekskursiooni salvestused ja osalised litereeringud on hetkel autori valduses, kuid lähiajal toimetamisel nii Eesti Rahvaluule Arhiivi kui ka Kolga Muuseumisse. Kuna salvestatud materjali sai kokku

tundide kaupa ja selle litereerimine võttis omajagu aega, siis pean siinkohal tänama oma poiss-sõpra Vallot kannatlikkuse ja abi eest. Samuti tahan tänada oma lõputöö juhendajat Ülo Valku heade näpunäidete ning soovitude eest. Loomulikult võlgnen ma kõige suurema tänu Ulvile, kes on mulle olnud omamoodi teenäitajaks ja õpetajaks. Ilma tema osaluse ja lahke abita seda tööd ei eksisteeriks.

1. Jutustajate käsitlemisest eesti folkloristikas

1.1. Richard Viidalepp

Üks esimesi jutuvestjate uurijaid Eestis oli Richard Viidalepp, kelle elutööks kujunes rahvajuttude ja jutustajatega tegelemine. Ta analüüsis jutustaja repertuaari ja jutustamise konteksti Kaarel Jürjensoni näitel. Kaarel Jürjenson oli eesti folkloristikas esimene jutustaja, kelle kogu repertuaar on täielikult kirja pandud. Tänu sellele on olnud võimalik teha tähelepanekuid ja järeldusi rahvajuttude repertuaaris toimuvatest muudatustest. Viidalepp keskendus oma väitekirjas „Eesti rahvajuttude laadist, funktsioonist ja jutustajatest“ (1965) rahvajuttude käibimise sfäärile ja funktsioonile ning jutustaja tähtsusele rahvajuttude kujunemisel ja levimisel. Viidalepa suurimaks panuseks eesti folkloristikas ongi jutustaja kui isiksuse ja jutuvestmise konteksti esiletõstmine. Viidalepp oli üllatavalt hästi kursis toonaste Lääne autorite, näiteks William Bascomi töödega. Bascomi eeskujul püstitab ta eesti pärimuse kontekstis järgmised komponendid, mida tuleb kindlasti arvestada folkloori uurimisel:

1) sotsiaalne kontekst ehk kes esitab kellele, millal, kus, kuidas kuulajad reageerivad, 2) kultuuriline kontekst ehk folkloori suhted kultuuriga, 3) folkloori funktsioonid.

Muuhulgas juhib Viidalepp tähelepanu ka folkloorižanride segunemisele (Viidalepp 2004).

1.2. Mall Hiimäe

Mall Hiimäe „Kodavere pajatused“ keskendub kindlale rahvajutuliigile – pajatusele. See teos on esimeseks katseks eesti folkloristikas kirjeldada pajatuste tekkimist ja kujunemist ning teha kindlaks selle seaduspärasusi. Hiimäe vaatleb Kodavere kihelkonna pajatusrepertuaari koos selle piirkonna majanduselu, ühiskondlike suhete ja rahvakultuuri kujunemisega ning järeldab, et pajatustel on tugev ja vahetu seos oma aja ning olustikuga. Ta analüüsib arhiivitekste 1930ndatest, võrreldes neid oma kaasaja rahvaluulematerjalidega ning seletab nende põhjal pajatuste kujunemiskäigu seaduspärasusi ja teeb järeldusi

pajatuse kui rahvajutuliigi kohta. Hiimäe täheldab Kodavere pajatuste puhul, et need on tihedalt seotud teiste rahvajutuliikidega. Korduvalt võis ilmnedajad pajatuste üleminek teisteks rahvajutuliikideks, ennekõike naljanditeks ja muistenditeks. Kuid Hiimäe sõnul ei tähenda see veel pajatuste hääbumist. Põhjus, miks pajatused nii kergesti teisteks rahvajutuliikideks üle lähevad, on selles, et seda soodustab nende vähene tüübikindlus, jutustaja esituse pidev varieerumine. Samas aga on see osa pajatustest, mis teisteks liikideks kujuneb, väga väike. Hiimäe toob välja selle, et jutustajate ja kuulajate positsioonilt vaadatuna lisab pajatustele enim väärtust see, et juttude tegelasi, sündmusi ja olusid teatakse ka tegelikkuses, mitte ainult jutu vahendusel. Hiimäe vaatleb ka pisut jutustajaid, väites, et head pajatuste esitamise oskust on alati kõrgelt hinnatud, kuid samas ei oma see kohati erilist tähtsust. Ta rõhutab, et hoolimata pajatuse erijoontest – näiteks anonüümsuse puudumisest, on pajatus siiski täiesti iseseisev rahvajutuliik (Hiimäe 1978).

1.3. Merili Metsvahi

Merili Metsvahi keskendub oma doktoriväitekirjas „Indiviid, mälu ja loovus: Ksenia Mürsepa mõttemaailm folkloristi pilgu läbi“ konkreetsele jutustajale. Metsvahi püüab oma informandi mõttemaailma avada, teda huvitab eelkõige jutustaja mälu probleem. Kuna Ksenia puhul oli tegu setuga, siis ei saa Metsvahi mööda ka setu kultuuri temaatikast. Metsvahi uurimus ei hõlma kogu Ksenia repertuaari, vaid keskendub konkreetsete jutustamisolukordade analüüsile, mille kaudu ta püüab mõista jutustaja maailma ja mõtlemisviisi. Metsvahi on loobunud paigutamast Kseniat mingisse jutuvestjate tüpoloogiasse, kuna arvab, et see pole tema uurimuse seisukohast oluline. Kuigi mõnedel andmetel olevat Ksenia Mürsepp ka hea laulja ja käsitöö tegija olnud, pöörab Metsvahi talle siiski tähelepanu kui jutustajale. Ta läheneb eelkõige Ksenia jutustuse esitusele, mõtestades seda tekstianalüüsile tuginedes. Metsvahi väitekirja puhul on huvitav ka see, et ta rõhutab kohe sissejuhatuses, et tema kui folkloristi isikut ei saa selles töös kindlasti tähelepanuta jätta. Väitekirjas leiduvates kronoloogiliselt järjestatud artiklites on võimalik jälgida Metsvahi kui uurija arengut – ta kasutab igas artiklis erinevat metodoloogiat. Näiteks väitekirja esimeses artiklis selgitab Metsvahi välja selle, miks üks legend varieerub

erinevatel esituskordadel. Ta järeldab, et põhjuseks on intervjuerijate mõju, ümbritsev vestluskontekst ja inimälu olemus. Suurimaks põhjuseks oli aga loo tähenduse muutumine aja jooksul (Metsvahi 2007).

1.4. Anu Korb

Anu Korb annab oma uurimuses „Venemaal rahvuskaaslasti küsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte“ ülevaate Venemaa eestlaste pärimusest, keskendudes muuhulgas jutustamissituatsioonile nagu Metsvahigi. Korbi töö eesmärgiks on Venemaa eesti asundustes tehtud välitööde näitel tuua esile koguja ning informandi koostööd iseloomustavaid aspekte, sest need mõjutavad kogumistulemust. Esmalt jälgib ta Venemaa eestlaste kajastamist trükisönas ning seda, kuidas on nende naaberrahvaste teadlased Venemaa eestlasti käsitlenud. Uurimuse põhiosas üritab Korb leida vastust küsimusele, kuidas sujus tema koostöö informantidega ja missugused tegurid kogumistulemust mõjutasid. Korb jälgib erinevaid olukordi, milles välitöö toimus ja tutvustab kasutatud kogumismeetodeid ning kogumistulemust enim mõjutanud tegureid. Peale selle vaatleb ta seda, kuivörd suulise pärimuse uurija sõltub oma kultuurist saadud öpetustest ning toetub teadustöö traditsioonidele. Korb nendib, et kogumistulemusele avaldavad mõju nii uurija päritolu, sugu, vanus ja isikuomadused kui ka uurija käsutuses olev tehnika. Samas sõltub lõpptulemus ka pärimusgrupi liikmetest ning kindlast kogumissituatsioonist. Muuhulgas käsitleb ta ka uurija ajaloolise, sotsiaalse, kultuurilise ja individuaalse tausta mõju kogumistööle. Viimaks keskendub Korb sellele, kuidas mõjutab pärimusgrupp uurimustööd ja uurija pärimusgruppi ning puudutab ka kogumistöö eetikat. Üks põhjusi, miks Korb oma uurimuse kirjutas, on tema sõnul see, et senini on eesti folkloristikas liialt vähe pööratud tähelepanu välitöödel esilekerkivate probleemide suhtes. Seepärast keskenduskki ta folkloristliku välitöö probleemidele tänapäeval. Korb rõhutab, et vastupidiselt varasemale arusaamale, mil välitöid tehti vaid materjali kogumise pärast, on tänapäeva välitöö ise saanud uurimisaineks. Ta tõdeb, et välitöö probleemide teoreetilised käsitlused Eestis peaaegu puuduvad. Peale selle annab Korb oma uurimuses näpunäiteid ja vihjeid, kuidas Venemaa eestlaste juurde välitööle minnes nendega paremini suhestuda ja kontakti luua.

Meetoditest kasutas ta intervjuud, vestlust ja osalusvaatlust, sageli mitut meetodit ühel ajal. Lõpuks jõuab Korb järeldusele, et suulise kogumistöö tulemus on alati subjektiivne ning samas piirkonnas töötavate uurijate töötulemus erinev (Korb 2005).

2. Kolga mõisa ajaloost

Et Ulvi viib ekskursioone läbi just nimelt Kolga mõisa peahoones, siis on mõis ise ja selle endised elanikud – Stenbockid, tema jutuvaramus kesksel kohal. Seepärast pean vajalikuks anda lühida ülevaate Kolga mõisa ja Stenbockide suguvõsa ajaloost, tehes jaotuse erinevate ajastute alusel.

2.1. Kolga varasest keskajast kuni De la Gardie`deni

Kolga asub Harjumaal, Kuusalu valla idaosas, 47 km Tallinnast ida pool. Kolga kirjutatud ajalugu algab 13. sajandist, kui taanlaste vallutuste tulemusena läänistati Kolga alad Taani kuninga Valdemar II pojale hertsog Knutile (Kanut). Tema müüs need alad Gotlandil asuvale Roma mungakloostri, seejärel asutati Kolga tsistertslaste klooster, mis tegutses Kolgas kuni 1519. aastani. Kolga tsistertslastega seostatakse veel praegugi kohanimedid Tsitre ja Muuksi. Sellest ajast kuni Liivi sõja alguseni 1558 vahetas Kolga pidevalt omanikke. Keskaegne Kolga mõis kujutas endast kivilinnust konvendihoone ja ümmarguse torniga, mis purustati Liivi sõjas. Kui Eesti mõisad kuulusid enamasti sakslastest aadlikele, siis Kolgast kujunes rootsi soost aadlike mõis. 16. sajandi lõpul laienesid Rootsi huvid Eestis ning 1581 kinkis Rootsi kuningas Johan III Kolga alad oma väepealikule Pontus De la Gardie`le (1520-1585) sõjaliste teenete eest. 1626-1642 ehitas Pontuse poeg Jacob De la Gardie (1583-1652) Kolga senise mõisa asemele uue kahekorruselise kivist mõisa peahoone, kasutades materjalina linnusevaremete kive.

2.2. Esimeste Stenbockide aeg

Jacob De la Gardie tütar Christina abiellus 1658 Rootsi riiginõuniku, riigiamirali ja feldmarssali krahv Gustav Otto Stenbockiga (1614-1685), kes oli Rootsi kuninga Gustav I Vasa abikaasa venna pojapoeg. Sellest ajast algas Kolgas Stenbockide periood, mõis on kuni tänaseni kuulunud Stenbockidele ligi 300 aastat. 1699. aastal sai Kolgast fideikomiss ehk piiratud pärimisõigusega mõis, mida sai pärandada ainult suguvõsa meesliinis, mitte aga müüa ega pantida.

Kolga oli suurimaid mõisaid Baltimaades, sellele kuulus 50 000 hektarit maad. „Kolga oli täiesti omaette ühiskond, mida võis võrrelda väiksema Saksa vürstiriigiga 19. sajandil.“ (Montan 1994: 15). Kolgaga olid ühendatud Kiiu, Kõnnu ja Loo mõisad, mis kõik kokku moodustasidki Kolga mõisamajandi. Kolga mõisa rootsiaegne vägevus taandus Põhjasõja ajal, 1710 tehti Kolgast kroonumõis. Rootsi aja lõppedes sattus Eesti 18. sajandi algul Vene võimu alla ja Stenbockidest said vene kodanikud. Peeter I privileegiga anti mõis feldmarssal Magnus Stenbocki (1663-1717) vanimale pojale Bengt Ludwigile (1694-1737), kes oli maanõunik ja Vene alampolkovnik. Aga Bengt Ludwigi surma järel omandas mõisa tema noorem vend Frederik (Friedrich) Magnus Stenbock (1696-1745), maanõunik ja major. Stenbockide perekonna pealiini esiisaks peetaksegi Magnus Stenbocki poega Frederik Magnust, kes sai Kolga mõisa oma valdusesse 1737. aastal. Frederik Magnuse poeg Carl Magnus (1725-1798) päris Kolga 1775. aastal. Carl Magnus jõudis Peterburis karjääri tehes märkimisväärselt kõrgele, tõustes riiginõunikuks. Hiljem sai temast maanõunik Eestimaal. Carl Magnusele kuulusid suured valdused: Kolga, Kiiu, Kõnnu, Loo, Vohnja ja Viimsi mõisad ning linnamaja Toompeal ja lisaks veel valdused Hiiumaal. Sel ajal sai Kolgast Stenbockide suguvõsa ja sõprade kooskäimispai. Carl Magnuse ajal kujundati Kolga mõisa peahoonest suursugune kahekorruseline barokkstiilis mõis ning rajati juurde hulgaliselt kõrvalhooneid. Kuid oma suhtumise poolest talurahvasse oli Carl Magnus muidu lahkete Stenbockide seas erandiks. Tema pani toime Rootsi talupoegade etnilise puhastuse Hiiumaal, küüditades Kõrgessaare rootslased Ukrainasse. Pika teekonna jooksul suri 1200st inimesest 700. Kuna Carl Magnuse poeg leitnant Magnus Joachim Stenbock (1757-1784) suri uppumissurma, siis läks Kolga mõisa pärimisõigus edasi tema pojale Georg Gustav Magnusele (1780-1816). Georg Gustav Magnuse poeg Ludwig (Magnus Christoph) Stenbocki (1812-1849) ajal, 1820. aastatel sai Kolga härrastemaja tänaseni säilinud klassitsistliku välisilme. Kuid kuna Ludwigi poeg suri juba viieaastaselt, siis see Stenbockide suguvõsaliin katkes ja mõis pärandati edasi Ludwigi lallepojale alampolkovnik Carl Magnus Stenbockile (1804-1885).

2.3. Kolga 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses

Carl Magnus, niinimetatud kurja Carl Magnuse lapselapselaps, oli keiser Aleksander II lähikondlane. Tema ajal muutus Kolga taas suguvõsa keskuseks, kuna ta pidas oma perekonnast väga lugu. Perekonnaringis oli ta väga austatud ning teda kutsuti hüüdnimega Apa (Altpapa – rootsi keeles vanaisa). Enne Kolga ülevõtmist tegi Carl Magnus karjääri politseiülemana Nizni-Novgorodis ja Kaasanis. Oma nõo Ludwigi enneaegset surma ja Kolga pärimist nimetas Carl Magnus ise justkui jumala sõrme tööks, sest tol ajal ei olnud Carl Magnuse paljulapselise perekonna majanduslik olukord just kiita (Wistinghausen 1995: 123). Carl Magnuse valitsusaega nimetatakse Kolga hiilgeajaks. Carl Magnusel ja tema naisel Theophile Stenbockil, sündinud Stuartil (1817-1869) oli üheksa last ja hulgaliselt lapselapsi, kes tihti Kolgas vanavanematel külas käisid ja kõik suved Tsitre suvemõisas veetsid. Oma õnnelikku lapsepõlve Kolga ja Tsitre mõisas on meenutanud Walter von Wistinghausen, Carl Magnuse lapselaps, teoses „Pilte minu lähemast ümbrusest“ (Wistinghausen 1995). See teos on senini ilmselt kõige põhjalikum eestikeelne kirjalik allikas 19. sajandi Kolga ja Stenbockide, kaasa arvatud ka Kolga mõisa kummituslugude kohta. Walteri õde, Theophile von Bodisco, on Kolga ja Tsitre mõisatest ning tihedast seltskondlikust läbikäimisest sugulaste ja tuttavatega saanud ainekse oma romaani „Vana vabahärra majas“ (Bodisco 2001) loomiseks. Selle teose paljude tegelaste prototüüpideks on olnud Theophile'i kaasaegsed sugulased või tuttavad, vana vabahärrana pole kujutatud ei kedagi muud kui Apat isiklikult. Iga-aastast kolimist Kolgast Tsitresse on kirjeldatud kui suurt rõõmupidu, eriti laste seas. Tsitre asus Soome lahe kaldal ja oli omal ajal suurim ja ekstreemseim suvemõis Eestis, kus sai supelda, purjetada, ratsutada, tennist mängida ja muud põnevat teha. Populaarsed olid ka õhtused musitseerimised, näitemängude korraldamised ja raamatute ettelugemised. Kolga mõisa valitsemine oli Apa vanadusaastail tema vanuselt kolmanda poja, Nikolai (1840-1902), kätes, kes oli mõnda aega Tallinna linnavolikogu liige ja kes muuseas asutas Loksale 1874 Eesti esimese telliskivitehase. Kui Apa 1885. aastal suri, kirjeldati tema matuseid kui väga suursugust sündmust, millest võttis peale lähikondlaste veel osa nelja valla talurahvas, kes tuli

lahkunud härrale austust avaldama (Wistinghausen 1995: 124). See annab tunnistust Carl Magnusest kui heast valitsejast, vastupidiselt tema nimekaimust jõhkrale eelkäijale. Pärast Apa surma pärandati mõis tema noorelt surnud, vanuselt esimese poja Erichi (1834-1861) pojale Ericule (1860-1895). Eric oli tõeline *dandy* ja dekadent, kes liikus Inglismaal Oscar Wilde'i lähikonnas. Ta oli mitmekülgsete kunstiannetega ja perekonnaringis teati teda eelkõige ebatavalise käitumise poolest. Eric elas Kolgas vaid paar aastat, 1885-1887, kuid tema Kolgas viibimist meenutati Stenbockide lähikondlaste seas kaua. Kui Eric 1895 suri, sai Kolga mõisa omanikuks Apa teine poeg Michael (1837-1910). Kuid majapidamine Michaeli valitsemise all ei õnnestunud edukaks ning ta oli sunnitud osa mõisast talupoegadele müüma, mistõttu mõisa pindala vähenes 11 000 hektarini. Sellega seoses likvideeriti 1907. aastal senine fideikomiss ja asutati uus, mis nüüdsest peale Kolga mõisa hõlmas ka Loksa ja Tsitre. Michaeli pärijaks oli tema poeg Vsevolod (1864-1916).

2.4. Kolga Eesti esimese iseseisvusperioodi ajal

Seoses Eesti iseseisvumisega 1918 lagunes fideikomisside süsteem, sellele järgnenud aastatel kaotasid mõisad oma maavaldused. Kolga omanik püüdis siirdada oma valdust üle Rootsi, mis aga ei õnnestunud. 1919. aastal oli mõis Gerhard Stenbocki (1866-1931), Nikolai vanima poja nimel. Selleks ajaks oli Kolga mõisa valdustest järele jäänud vaid mõisasüda, nõndanimetatud mini-Kolga (150 hektarit maad).

2.5. Kolga nõukogude ajal

Kolga mõisasüda kuulus Stenbockidele kuni 1940. aastani, mil mõis natsionaliseeriti nõukogude võimu poolt. Apa järglased olid sunnitud Kolgast pagema. Mõni neist oli juba varem Eestist lahkunud Saksamaale, Rootsi ja Soome. Kuna mõisal puudus nüüd õige peremees, algas hoonete lagunemine. Alates 1949. aastast kaasati Kolga kolhooside ja sovhooside ülesehitamise protsessi, Kolga liideti Kirovi kalurikolhoosiga. 1980ndail alustas mõisas Kirovi kalurikolhoosi eestvedamisel restaureerimistöid Cornelius Tamm. Paraku jõuti korda teha vaid väike osa tervest mõisaansamblist – valitsejamaja ning tallid-tõllakuurid. Kolhoosiaja lõpul ehitati Kolga asulasse mitmekorruselised elumajad kolhoosi

töötajatele mõisapargi vahetusse lähedusse (Montan 1994: 15, 18, 22, 29, 34, 41, 45, 47, 50; Remmel 2008: 106-115; www.kuusalu.ee). Enne eluhoonete valmimist majutati inimesi mõisa kõrvalhoonetes ja isegi peahoones, ruumidele ehitati vaheseinad, iga perekond oli paigutatud eraldi korterisse. Peahoone kaunid seinamaalingud kaeti üle tapeediga ja iga pere ehitas endale toanurka plekkahju. Nõukogude ajal asus peahoones peale korterite ka sovhoosikontor ja söökla.

2.6. Kolga 1990ndatel ja tänasel päeval

1993 said Soomes elavad Stenbockid oma Perekonna Fondi kaudu tagasi Kolga mõisasüdame. Stenbockide Perekonna Fondi eesotsas oli Jarl Stenbock. 1990ndatel püüti korrastada nii palju mõisahooned kui võimalik, peahoone ja mõned kõrvalhooned said uued katused.

Tänasel päeval elab Kolga alevikus umbes 600 inimest. Ühes endises tallis asub praegu Kolga Külalistemaja, teises Kolga Sidejaoskond ja Kolga Külalistemaja sviit. Valitsejamajas on Kolga Muuseum ja konverentsiruumid, 1990ndatel asus sama maja keldrikorrusel ka Kolga Baar, kuid see on tänaseks tegevuse lõpetanud ning nüüd tegutseb seal hoopis Kolga Noortekeskus. Mõisa härrastemaja esimesel korrusel on praegu restoran ja pood, hoone teine ja kolmas korrus jäävad tavainimesele suletuks, sest neid on võimalik külastada vaid Ulvi Meierilt tellitud ekskursiooni raames. Kolga mõisa külastab palju turiste, eelkõige soomlasi. Kohalike Kolga inimeste seas on saanud tavaks mõisaekskursioonide tellimine sünnipäevadeks, eriti soovitud on niiöelda kummitusekskursioonid, kus Ulvi räägib hulgaliselt kummituslugusid Kolga ja mõisa kohta.

Kolga ja muude lähiümbruses paiknevate koolide lapsed käivad mõisaekskursioonidel lausa klasside kaupa. Ulvi põhiliseks publikuks ongi turistid ja kohalikud lapsed. Kolga lastega tehtud intervjuust selgus, et enamus muistendeid, mida lapsed Kolga mõisa kohta teadsid, olid nad kuulnud Ulvilt. Ka Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvad 1999. aastal kogutud lood

Kolga kooli lastelt on Ulvi lugudega temaatiliselt väga sarnased, kuigi varieerunud ja kontamineerunud.

Ulvi püsipublikuks võiks nimetada ka üht Kolga noorte sõpruskonda, kel saanud tavaks aeg-ajalt õistel mõisaekskursioonidel käia. Üks noormees sellest sõpruskonnast on suisa ühe õõ üksi Kolga mõisas veetnud – ta tahtis „omal nahal“ veenduda, kas kummituslood vastavad tõele või mitte.

Kord aastas, suvel, toimub Kolgas karap ehk simman. 2007. aasta suvel toimus Karapi ajal Kolga mõisas Hullu Krahvi Ööpäev – korraldati öine ekskursioon Kolga mõisa ja toimus etendus, kus üks kohalik noor lavakunstitudeng mängis hullu krahvi ehk Eric Stenbocki.

Kuna Kolga tänased omanikud eesotsas Jarl Stenbockiga elavad Soomes ja neil pole nii palju jõudu ja ressursse, et Kolga mõisaga tegeleda, siis hetkel on Kolga mõis müügis, otsides endale taas uut omanikku.

3. Informandi isik ja maailmavaade

Et ma kirjutan jutuvestmisest Ulvi Meieri näitel, siis on vajalik ka pisut tema taustaga tutvuda, näha, kuidas temast üldse jutustaja sai. Selleks, et saada ülevaadet Ulvi päritolu, hariduse ja muu taolise kohta, koostas talle väikse kirjaliku küsimustiku, millele Ulvi väga põhjalikult vastas. Olen esitanud mõned Ulvi vastused minu (L.R.) küsimustele sõnasõnalt, täpselt nii, nagu ta mulle vastas, et tema mõtteid kõige paremini edasi anda.

3.1. Ulvi Meieri taust

Ulvi on sündinud 1961. aastal, ta on teist korda abielus ja tal on kaks täiskasvanud poega. Ulvi on pärit Kolga lähedalt Kahala külast, mis asub umbes viie kilomeetri kaugusel Kolga mõisast. Kahalas on möödunud tema lapsepõlv ja kooliaastad. Ulvi on käinud Kolga 8-klassilises koolis 7 aastat, pärast koolide likvideerimist jätkas ta õpinguid Kuusalu Keskkoolis ning lõpetas selle 1979. aastal. Kui küsisin Ulvilt, mis haridus tal on või kes ta elukutselt on, siis vastas ta mulle nii:

Peale keskkooli töötasin Kuusalu Keskkoolis 1 aasta füüsika ja keemia laborandina (töötamise põhjus oli see, et proovisin sisse saada Tartu Riiklikku Ülikooli bioloogia erialale, unistuseks oli spetsialiseeruda mükoloogia erialale, mõtle – oleksin praegu seenevana, nagu Erast Parmasto!). Kuna Tartusse sisse saamine ebaõnnestus, läksin aasta hiljem õppima Räpina Näidissovhoostehnikumi sooviga saada mesinikuks, lõpetasin aga tehnikumi iluaiaandusagronoomina 1983.aastal.

Seega pole Ulvi puhul tegu elukutselise giidiga. Ulvit võiks nimetada nn. hobigiidiks ¹, sest ta teeb giiditööd oma põhitöö kõrvalt. Tema põhitööks on hetkel aga hoopiski Kolga Muuseumi varahoidmine, mis pole sugugi aiandusega seotud. Sellest hoolimata, et Ulvil pole atesteeritud giidisertifikaati, on tema giiditöö suurimaks eeliseks see, et ta on Kolga ligidalt pärit. Ulvi on Kolgas nüüdseks elanud rohkem kui 20 aastat:

Peale tehnikumi lõpetamist tulin kodukanti tagasi 1983.aastal, kolisin vanematekodust Kolka korterelamusse ja töötasin aastaid sovhoosis, hiljem kolhoosis piirkonna tööde juhatajana (põhimõtteliselt brigadirina, kes kamandas traktoriste ja põllutöölisi ja "turuvarblasi"). Hiljem töötasin haljastustöölisena Kolgas. Peale kolhoosikorra kokku varisemist tulime 1992. aastal mõttele Kolga mõisa renoveeritud härjatalli, kus asus tööliste ühiselamu, rajada külalistemaja.

Niisiis on Ulvi viibinud ka Kolga Külalistemaja sünni juures ja tunneb kohalikku elu-olu ja pärimust hästi. Lisaks on tal kontakt Kolga mõisa praeguste omanike – Soomes elavate Stenbockidega. Hiljuti sai Ulvist Stenbockide Perekonna OÜ asjaajaja Eestis, seega on Ulvi hästi kursis ka mõisa müügi- ja puudutavate küsimustega. Pärisin Ulvilt, kuidas ta üldse Stenbockide, Kolga mõisa ja kummitustega kokku puutus. Ta vastas mulle nõnda:

1993. aastal tagastati Kolga mõisakompleks Stenbocki Perekonna Fondile. Ka hoone, kus alustasime külalistemajaga, kuulus seega Stenbockidele. Stenbockid võtsid asja üle ja alustasid Kolga mõisa renoveerimist, kõigepealt saigi kaasaegse remondi meie väike külalistemaja, kus töötasin vanemadministraatorina 15 aastat. Oma esimesed "kummitusekogemused" saingi just külalistemajas töötades.

Kuna Ulvi tegi mõisaekskursioone juba külalistemajas töötamise ajal, siis tundsin huvi, millal ta tegi oma esimese ekskursiooni ja miks, kas keegi enne Ulvit ka üldse mõisaekskursioone tegi ning kas Ulvi on neil ekskursioonidel osalenud. Samuti küsisin, millest tulenes Ulvi huvi mõisa ja kummituslugude vastu:

Oma esimese ekskursioonikogemuse ja kokkupuute Kolga mõisa kummituslugudega sain krahv Jarl Stenbockilt, kes on hea jutuvestja ja Stenbockide suguvõsas teada-tuntud legendide [folkloristide jaoks pigem muistendite – L.R.] rääkija. Kolka hakkas tulema rohkelt turiste, esialgu kõige rohkem Soomest ja tänu minu üsna heale soome keele oskusele hakkasin vajadusel (kuna krahvi ennast ei olnud kogu aeg Eestis) tegema mõisa peahoones ekskursioone. Huvi mõisa elu ja lugude vastu on olnud enda mäletamist mööda

koguaeg. Nõukogude ajal erilisi lugusid ei räägitud, inimesed, kes Kolka kolinud, olid enamuses pärit kaugemalt, osaliselt sõjapõgenikud, ingerlased, leedukad, venelased... kes kõik said elamispinna mõisa hoonetes. Rahvas vahetus tihti, koliti ühest kohast teise ja ka Kolga selleaegne elanikkond ei olnud püsiv. Legendid [muistendid] on ikkagi pärit kohalikest taludest ja neilt inimestelt, kes on olnud seotud mõisaelu ja mõisatööga.

Tundsin huvi ka selle kohta, millal oli Ulvi esimene kokkupuude lugudega mõisa ja/või kummituste kohta.

L.R: /---/ Näiteks kas see sama kord, kui õpetaja rääkis kooliekskursiooni raames mõisa peahoone sambasse müüritud neitsist?

Ulvi: Jah, mõisalugudest oli see tüdrukulugu küll esimene ja vist ka ainuke, olin siis ka väga väike ja erilist muud sellest ekskursioonist ei mäleta. Kuna sellel ajal oli mõisa peahoones juba sovhoosi kontor ja inimeste korterid, siis ega meile suurt ei näidatud ega ka konkreetset suguvõsast juttu ei olnud. Sellega hakati tegelema alles 1980-ndate lõpus Cornelius Tamme eestvedamisel, mil pandi alus ideele Kolga mõis taastada. Cornelius suhtles agarasti kohalike küladest pärit elanikega, käis nendega juttu vestmas ja materjale, esemeid kogumas. Kahjuks ei jõudnud need materjalid kõik sugugi mitte Kolga muuseumisse vaid Viimsisse ja Kirovi kalurikolhoosi kontoriruumidesse Haabneemes ja hiljem kahjuks erakätesse (pean praegu silmas Kolga mõisa mööblit).

Et Ulvi räägib oma ekskursioonidel lugusid kokkupuudetest üleloomulike olenditega, kummitustega, siis tundsn huvi, millal oli Ulvi enda esimene kokkupuude üleloomulikuga. Siinkohal pidasin silmas eelkõige nõndanimetatud hotellis tembutajat, kellest Ulvi oma ekskursiooniel alati memoraadivormis räägib:

Selline esimene kokkupuude külalistemajas oli ikka kohe päris alguses, kui tööd alustasin, sest vanades majades sellised hääled ja naljakad juhtumised, millele kohe ei oska seletust leida, on kerged tekkima. Aga see „Aadik”, või munk nagu me arvame on kõndinud mitme mõisa maja vahet, teda on nähtud keldribaaris, peahoones restoranis ja ka siis

külalistemajas. Need mööbliliigutamised ja kraaniavamised ja sellised asjad juhtusid üsna tihti.

Viimaks, et saada ettekujutust sellest, kuidas Ulvi ise üleloomulikku suhtub, küsisin temalt, kas tema puhul on tegu pigem religioosse inimese või mitteusklikuga, või on ta hoopis ateist. Tundsin huvi ka selle vastu, missugused on tema suhted kummitustega.

Ma ei saa ennast pidada ühekski neist sinu pakutud versioonidest. Olen kasvanud nn. „nõukaaja ühiskonnas“, kus igasugune usk oli tabu, kuigi koolis õppisime ka maailma usundeid. Samas on mul kindel oma „arusaam“ sellistest asjadest ja suhe kummitustesse on heatahtlik, ma ei välista nende olemasolu, kuigi ise ma ei ole ka „nendega“ tihedates suhetes, mida ma ise pean pigem eeliseks. Arvan, et kui ma „nendega“ tihti isiklikus kontaktis oleksin, siis vaevalt ma seda ekskursiooni sellisel kujul läbi viiksin. Aga minu rõõmuks on ka „nende“ suhted minusse õnneks neutraalsed, ühesõnaga, me saame hästi läbi.

3.2. Jutuvestjate tüüpidest

Mall Hiimäe kirjutab jutuvestjast kui isikust pajatuste näitel: „Külaolustikus pidi jutuvestja olema ka muidu suhteliselt heas kirjas inimene. Kuulata eelistati neid, kes oskasid „mõnuga“ rääkida, kujundlikult, rõhuasetustega jutustada. Hinnati neid, kes iseenda nalja ära ei naera, vaid ta pidi teistel naerda laskma. Need on sellised sisemised reeglid, mida jutustaja pidi tunnetama. Mõnusalt jutuvestjalt eeldati ka aeglast heietamist, mitte niisugust väga temperamentset esitust.“ (Hiimäe 2007: 17).

Hiimäe on välja toonud erinevad kategooriad jutustajatest, näiteks uudistevestja-tüüpi jutustajat defineerib ta nii: „Uudistevestja-tüüpi jutustajale sobivad kõik sensatsioonimaigulised lood; neile pannakse kõvasti värve juurde. See inimene tahab kuuldut ruttu edasi rääkida. /---/ Siin on kindlasti kasutusel üks kunstiline võte – liialdus. Iseloomulik on teravdatud esitus: natuke peab aina juurde panema. Uudistevestjal on hea fantaasia; ta esindab neid jutustajaid, kes annavad elamuslikult edasi kõike ebatavalist,

normist põikuvat igapäevases elus. Tänu sellele, et nad esitavad seda emotsionaalselt ja natuke võimendatult, kujunevad sündmuste põhjal jutud“ (Hiimäe 2007: 20-21).

Muude jutustajatüüpide seast toob Hiimäe välja ka rahvajutustaja-tüüpi jutuvestjate iseloomustuse: „Mida paindlikumalt jutustaja suudab kohastuda kuulajaskonna nõuetega, seda kõrgemalt teda hinnatakse. Sageli ilmneb temas jooni mitmest jutustajatüübist. Mida enam neid jooni on, seda mitmekülgsema jutustajaga on tegemist. /---/ See on improviseerija, kes täiendab olemasolevat, seostab seda uute kohtade ja inimestega, loob uusi lugusid. Jutustab tegeliku elu seiku ja seostab neid vanade jutumotiividega – ta ei taha aina vana lugu korrata, oskab vajadusel seda kuidagi mugandada, nii et see sobib kuulajaskonnale. Rahvajutustaja kasutab spontaanselt juttude kompositsiooni- ja stiilivõtteid, paneb oma jutu sisse palju otsest kõnet, dialoogi, mis teeb loo elavamaks. Tema kõne on ka muidu kujundlik. Enamasti armastab rahvajutustaja tüüpi inimene ka ise jutte vesta, niimoodi end pidevalt treenides, täiendades ja vormis hoides“ (Hiimäe 2007: 24).

Viidalepa sõnul on jutustajatel tähtis ka esinemiseks valmistumine, ta toob näiteks mõned jutuvestjad, kes on algselt keeldunud jutustamast, sest polevat selleks piisavalt ette valmistunud, mõni neist toob jutustamisest keeldumisel vabanduseks või ettekäändeks suisa enese haigestumise (Viidalepp 2004: 88-89).

Muuhulgas mainib Viidalepp, et jutuvestjad on sageli vahet teinud lastele ja täiskasvanutele mõeldud repertuaari vahel (Viidalepp 2004: 152).

3.3. Ulvi Meier kui giid ja jutuvestja

Mall Hiimäe kirjutas jutuvestjast kui isikust pajatuste näitel, kuid usun, et kuigi Ulvi räägib põhiliselt muistendeid ja memoraate, võin siiski siinkohal paralleele tõmmata Ulvi kui jutustaja ja pajatuste jutuvestjate vahel. Nagu Hiimäe järgi pajatuste vestja pidi olema külaühiskonnas heas kirjas, nii on ka Ulvi Kolgas üsna lugupeetud inimene, paljude kohalike Kolga inimeste arvates ongi Ulvi see kõige õigem inimene Kolga

mõisaekskursioonide tegemiseks. Ulvit kui giidi on muuhulgas kiitnud üks kohalik Kolga mees, kes ütles nii: „Ulvi on jube hea giid. Ja ma ei ole pihta saand, ma olen kuulnud sellest täiesti legende, kuidas inimesed äkki hakkavad kartma seal. Sest ta nii suudab sisendada seda. Ma ei ole neile öistele (*ekskursioonidele*) pihta saand, siuksel päeval või öhtusel ajal, nii et ikka taskulampe on vaja läinud... et sellisel ajal. Ma olen seal käinud mitu raksu.” (M.L. 14.10.07).

Kui Ulvit paigutada mingisse jutuvestjate kategooriasse, siis Hiiemäe järgi võiks ta liigituda uudistevestja-tüüpi jutustajaks, sest olen täheldanud, et ka Ulvile meeldivad sensatsioonimaigulised lood ning juhul, kui loos midagi erilist ei esine, siis Ulvile meeldib oma fantaasiat kasutades jutustust põnevamaks muuta. Selle kohta, et Ulvi suudab oma repertuaaris esinevaid lugusid emotsionaalselt ja kaasakiskuvalt esitada, sai tõestust juba eelpool toodud kohaliku Kolga inimese iseloomutusest Ulvi kui jutuvestja kohta.

Samas ilmneb Ulvi jutuvestmises tunnuseid, mis on omased pigem rahvajutustaja-tüübile kui uudistevestja-tüübile. Nõnda suudab Ulvi vastavalt publikule kiiresti kohaneda. Ta improviseerib ja katsetab aeg-ajalt, et proovile panna loo vastuvõttu publiku hulgas. Ta täiendab olemasolevaid lugusid uute detailidega ja loob ise uusi lugusid, saades inspiratsiooni erinevatest allikatest. Sageli kasutab ta jutustades otsest kõnet või dialoogi, et lugu elavamaks muuta.

Nagu Viidalepp osutas, et jutustajatel on tihtipeale tähtis esinemiseks valmistuda, siis Ulvi puhul olen täheldanud, et mõisaga seonduvaid lugusid, eeskätt kummituslugusid, suudab ta nauditavalt rääkida vaid teatud tingimustel. Ja kõige olulisemaks tingimuseks on jutustamise ajal Kolga mõisa peahoones viibimine. Kui paar aastat tagasi palusin Ulvil ühe oma koolitöö jaoks kummitusmuistendeid ja memoraate rääkida, vastas ta seepeale, et siis peame kindlasti mõisa minema, sest alles seal tekib tal õige meeleolu. Teine tingimus, mis küll alati ei osutu Ulvi mõisaekskursioonide puhul täidetuks, on ekskursiooni läbiviimine pimedal ajal. See tingimus loob samuti teatud meeleolu, mida nii Ulvi kui tema publik

ekskursiooni õnnestumiseks vajavad. Pealegi – mis võiks olla kummituslugude rääkimiseks parem aeg kui pimedus.

Kui Viidalepp mainis, et mõnikord on jutustajad teinud vahet lastele ja täiskasvanutele mõeldud repertuaari vahel, siis Ulvi puhul seda küll täheldada ei saa – ta räägib samu jutte nii lastele kui ka täiskasvanutele.

4. Kolga mõisaekskursioonide ülesehitus

Viidalepp on täheldanud, et muinasjuttude vestmisele on alati eelnenud sissejuhatus või eeljutt (Viidalepp 2004: 91). Ulvi ekskursioone võib mõnes mõttes võrrelda muinasjutuvestmisega – igal ekskursioonil on kindel sissejuhatus ja lõpp, tervet ekskursiooni võib vaadelda kui Kolga mõisa kummituslugude tsüklit. Ulvi räägib kõikidel ekskursioonidel enamasti kummituslugusid, sest need ongi lihtsalt meelelahutuslikud. Nii mõnedki lood on ta ümber kohandanud kummituslugudeks ning ta räägib muistendeid kohati nagu naljandeid, tuues esile naeruväärset.

Kui lugu on osa ahelast, mis sisaldab palju ühetaolise teemaga lugusid, siis esitatakse seda kiirema tempoga kui eraldiseisvaid lugusid. Sel juhul on lugude vahel lühikesed pausid ja jutustaja peab oma jutustamistehnika kaudu publikule teada andma, et vajab nende tähelepanu tavalisest pikemaks ajaks. Kuna selle jutuahela ühendamine võib võtta kauem aega kui tavaliselt jutustajale rääkimiseks aega antakse, siis peab ta narratiivi kiiremini publikuni tooma (Kaivola-Bregenhøj 1999: 217). See ilmneb ka Ulvi esituse puhul, et kui ekskursioonidele on seatud mingi kindel ajaline limiit, siis hakkab Ulvi rääkides kiirustama.

Ulvi järgib üsna visalt iga ekskursiooni läbiviimisel teatud reegleid, mis puudutavad ekskursiooni ülesehitust. Nõnda teeb Ulvi igal ekskursioonil kas Kolga mõisa härrastemaja ees või selle fuajees (olenevalt aastaajast) esmalt üldise ajaloolise tutvustuse Kolga mõisa ja Stenbockide kohta. Ta jutustab, kuidas enne Kolga mõisa asus Kolgas tsistertslaste klooster, sest mõnikord räägib ta kummituslugusid munkadest. Ta räägib, kuidas Stenbockid Kolga valdused enda kätte said, millal mõisa peahoone valmis, mis garanteeris Stenbockidele nende rikkuse ja nõnda edasi. Seejärel räägib ta Tondi mäe muistendi ja loo kahest sissemüüritud pärisorjast, mis on sissejuhatus teisel korral räägitavatele kummituslugudele. Seejuures, sissemüüritud pärisorjadest jutustades saab ta samal ajal osutada peahoone fuajees asuvale sambale, kuhu orjad väidetavalt sisse müüriti. Seega pole see mingi kokkusattumus, et Ulvi räägib sissemüüritud orjade muistendit just nimelt

fuajees, vaid siin ilmneb selge vajadus jutustada lugu kohas, kus on ka midagi ette näidata. Kui esimese korruse muistendid on räägitud, liigutakse fuajeest suure raudukseni, mis viib trepist üles teisele korrusele. Suure lukustatud raudukse avamine on omamoodi sümbolne – eellugu on räägitud, järgneb Kolga mõisa saladusliku, üsna räämas teise korrusega tutvumine ja kummituslugude rääkimine. Viimasel ajal on saanud tavaks, et Ulvi kolleeg muuseumist mängib ekskursioonidel punapäise nõia nimelist kummitust. Ka see on üks meelelahutuslikkuse ilminguid, mis paratamatult turismindusega kaasneb. Sel ajal kui Ulvi teeb turistidele mõisa fuajees ajaloolise sissejuhatuse, riietab Anu end kolmanda korruse toas ümber ja jääb ootele. Ekskursiooni käigus näitab Anu end aeg-ajalt üsna kaugelt. Ka seoses kummituste mängimisega on Ulvi repertuaari lisandunud uusi lugusid (Näiteks kui keegi on mõnel ekskursioonil punapäist nõida jälitama hakanud, siis räägib Ulvi sellest järgmisele ekskursioonipublikule).

Ekskursiooni kui tsükli teine osa algab alati mõisa vasakpoolsest tiivast – kabelist. Ulvi on aastate jooksul enda jaoks välja töötanud kindla trajektoori, mida mööda ta liigub ja lugusid räägib. Selle kindla, väljakujunenud teekonna tähtsust ei saa alahinnata, sest usun, et see on suuresti toeks Ulvi mälule, aidates igas kindlas ruumis peatudes meelde tuletada selle kindla ruumiga seotud lugusid. Ilmselt seepärast ongi Ulvil kummituslugude rääkimise ajal vajalik viibida just Kolga mõisas, mitte kodus ega kohvikus. Ka publiku seisukohast on oluline käia läbi nimelt need ruumid, kus väidetavalt kummitab, näha oma silmadega akent, kuhu ilmuvad krahvide jõledad grimassid, heita pilk Carl Magnuse portree koopiale – see on kõik selleks, et tuua lood inimestele lähemale, esitada justkui tõendusmaterjali. Nõnda liigutakse ekskursiooni jooksul kabelist mõisa parempoolse tiiva poole, läbides kõik saalid. Igas saalis teeb Ulvi peatuse, rääkides, mis funktsiooni üks või teine saal mõisaajal kandis. Konkreetselt kummituslugusid jutustab Ulvi tavaliselt jahitua kõrval asuvas ruumis, sest seal saab aknast välja vaadates näha kabeli aknaid, kus vilksatavat aeg-ajalt valges kleidis neiu siluett. Kuna Ulvi aja nappusel ja ka turistide ohutuse mõttes oma publikut kolmandale korrusele ja pimedale pööningule ronima ei vii, siis ongi kolmanda korruse kummitusliku magamistua ja pööninguga seotud kummituslugusid kõige parem rääkida just selles jahitua

kõrval asuvas ruumis. Üks põhjusi, miks Ulvi turistidele kolmandat korrust ei näita, on loomulikult see, et seal asub ruum, kus kummitust mängiv Anu end tavaliselt riietab. Kui kummitusmuistendid räägitud, liigutakse mööda pikka pimedat koridori paraadtrepini suunas, millest enne üles tuldi. Seal saab Ulvi osutada tammepuust trepikaunistusele, mil on Carl Magnus Stenbocki (1725-1798) initsiaalid. Siin tavatseb Ulvi rääkida Carl Magnusest ehk Apast (1804-1885), sest ta saab taas osutada mingile kindlale materiaalsele asjale, seekord nimetähtedele. See, et need nimetähed ei kuulu tegelikult nii-öelda õigele Carl Magnusele, ei oma tähtsust. Selle trepi juures lõpetab Ulvi ekskursiooni. Kui lood räägitud ja kuulajatel küsimused küsitud, suundutakse taas trepist alla ja lukustatakse enda järel rauduks. See sümboliseerib taaskord paralleelmaailmast „päris maailma“ siirdumist.

4.1. Jutuvestmissituatsioonide erinevused Ulvi ekskursioonidel

Eriti vaimustunud on Kolga mõisast Soome turistid, seepärast on Ulvi sõnavara ekskursioonidel kohati väga soomepärase. Mõnikord, kui ta on harjunud mingit lugu soome keeles rääkima, ei tule tal eestikeelsed sõnad tihtilugu meelde. Kuid kuna ma pole salvestanud ühtegi soomlastele tehtud mõisaekskursiooni, siis neist pikemalt rääkida ei saa.

Järgnevalt püüan teha üldise ülevaate erinevustest, mis ilmnesid Ulvi jutustamises ja publiku käitumises ning muudes situatsiooni puudutavates tegurites neljal erineval ekskursioonil nende ekskursioonide salvestuste põhjal. Ekskursioonide publik oli iga kord omamoodi, kuigi kõik olid eesti rahvusest, ning ka situatsioonid olid erinevad. Seepärast varieerus ka Ulvi jutuesitus, kuigi repertuaar eriti ei muutunud ekskursioonide lõikes.

Esimene ekskursioon sai tehtud novembris 2007 Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristide seltskonnaga, kuhu kuulusid Mari-Ann Remmel ja tema töögrupp, kes koostasid hiljuti Harjumaa mõisalegendide kohta raamatu (Remmel 2008), kus ka Kolga mõisa kohta kirjutatakse. Toona oli raamat küll juba trükki saadetud, kuid ei olnud veel ilmunud ning keegi sellest folkloristide seltskonnast polnud varem Kolga mõisas käinud.

Teine ekskursioon viidi läbi kohe pärast folkloristide ekskursiooni ja sinna seltskonda kuulus kümmekond kohalikku Kolga noort. See sõpruskond on varem korduvalt öistel mõisaekskursioonidel käinud, välja arvatud mõni üksik noor. Selle ekskursiooni korraldamise põhjuseks oli ühe noormehe sünnipäev, kellele taheti üllatust valmistada.

Kolmas ja neljas ekskursioon toimusid märtsis 2008, mõlematel ekskursioonidel olid publikuks sünnipäevaseltskonnad.

Kui neid ekskursioone omavahel võrrelda, siis kõige drastilisemad erinevused Ulvi esitusviisis tulid esile folkloristidega tehtud ekskursioonil ning noortega tehtud ekskursioonil. Ulvi rääkis folkloristidele üldjuhul samu lugusid kui noorteseltskonnale, aga ta jutustamisviis oli justkui kramplikum. Sellel oli ka põhjus – nimelt mainis Ulvi mulle enne ekskursiooni, et ta on pisut pabinas, sest ta oli minult kuulnud, et see sama folkloristide seltskond on hiljuti koostanud raamatu pealkirjaga „Harjumaa mõisalegid“, kus on peatükk ka Kolga mõisa kohta. Sellepärast kartis Ulvi, et folkloristid võivad olla Kolga ajaloo ja muistenditega paremini kursis kui tema, eriti veel, kui arvestada seda, et Ulvil pole vastavat haridust. Kohe ekskursiooni algul väljendas Ulvi oma ebakindlust, öeldes folkloristidele, et kui ta mõne ajaloolise daatumi või faktiga eksib, võib teda parandada. Üldjoontes läks ekskursioon latusalt, tundus, et Ulvi pädevuses ei kahelnud keegi. Alles lõpupoole Ulvi libastus, ajades segamini kaks ajaloolist Carl Magnus Stenbocki – kurja Carl Magnuse (1725-1798) ja hea Carl Magnuse ehk Apa (1804-1885). Seekord võttis üks folkloristidest nõuks Ulvit parandada.

Noortega tehtud ekskursiooni õhkkond oli palju vabam, see oli Ulvi jaoks justkui pingelangus. Siia seltskonda kuulusid kohalikud Kolga noored, keda Ulvi hästi teab. Ekskursiooni lindistust üle kuulates võiks isegi öelda, et Ulvi naudib seda ekskursiooni – ta heidab nalja nii kummituslugude, publikuks olevate noorte kui ka iseenda üle. Ulvi saab noortelt pidevat tagasisidet. Kui ta mingi muistendi jutustamist alustab, järgnevad noorte poolt kohe küsimused või imestushüüded. Noored on võrreldes folkloristidega väga spontaansed, annavad Ulvile pidevalt positiivset tagasisidet. Jutustaja ootab oma publikult,

et see annaks mingisugustki tagasisidet, et julgustada teda jätkama ja kannustada teda tegema võimalikult parimat etteastet. Linda Déghile viidates kirjutab Kaivola-Bregenhøj, et innustunud kommentaarid, lahkarvamused ja kahtlevad või põlglikud märkused võivad jutustajat ergutada. Isegi väikseim signaal publiku hulgast võib jutustajat ja tema esitust mõjutada – see kas aitab teda või takistab narratiivi loomisel (Kaivola-Bregenhøj 1999: 219). Ka Viidalepp mainib, et kuulajate repliigid ja vahelehiüded on mõjunud elustavalt, eriti just pikemate esituste puhul (Viidalepp 2004: 152), mida Kolga mõisaekskursioonid kahtlemata on. Siinkohas võiks publiku ja jutustaja heast kontaktist näiteks tuua järgmise muistendi:

4.1.1. Pööningul tapetud krahvinna

Aga meie kõige sellisem... aa pööningust ma ei rääkinud ju, muidugi, seal on toimunud mõrv!

Janno: Päriselt?

Ulvi: Päriselt, see ei ole üldse välja mõeldud jutt, et üks krahvidest tappis ära armukadeduses oma naise, lõi kirvega pea kõksti maha. Tegelikult ma ei tea kui kõksti, võib-olla nüsis pool tundi, eks ole.

[Üldine naer].

Et seal on nüüd praegu niimoodi, et puupõranda peal on selline koht, kus kogu see aeg nagu veri tuleb, sa võid küll ära pühkida, aga veri tuleb ikka niimoodi nagu põrandapinnasest imbub välja see loik.

Martin: Me küll ei näind tookord.

Ulvi: Martin astus sisse tookord.

[Üldine naer].

Martin: Seda peaks minema sinna otsima.

Ulvi: Verised jäljed olid taga, ma ei hakanud talle seda ütlema (Ekskursioon nr. 2, 10.11.2007).

Niisiis nähtub sellest näitetekstist, et Ulvi naeruvääristas üht iganenud muistendit, saavutades nõnda hea kontakti oma kuulajatega. Tundub, et mitte ainult publik ei naudi jutustaja esitust ja naljaheitmist, vaid ka Ulvi ise on tagasiside saamisega väga rahul.

Seevastu pärast ekskursiooni folkloristidega oli Ulvi pisut nõrdinud, ta mainis mulle, et ei saanud aru, kas ekskursioon üldse meeldis folkloristidele või mitte. Nad ei näidanud eriti oma emotsioone välja. Siin ilmneb see, kui oluline on jutuvestjal saada kuulajatelt pidevat tagasisidet. Linda Dégh'i väitel annab jutustaja kogu toetava informatsiooni, mida ta teab, et rahuldada oma publiku uudishimu. Ta sõltub publiku toetusest, kes on samuti asjaga kursis ja on valmis rääkijat lisainformatsiooniga täiendama (Dégh 1995: 81). Võib-olla seisnes folkloristide antud vähese tagasiside põhjus selles, et nad ei ole kohalikud inimesed, pole kohaliku elu-oluga niivõrd kursis. Võimalik aga, et nad olid Kolga taustaga tuttavad (olid nad ju Kolga mõisa kohta oma raamatuski ühe peatüki pühendanud), kuid nautisid folkloristidena nõnda Ulvi jutustamist, et ei tahtnud tema jutuvestmist mõjutada ja jäid lihtsalt vaikivateks vaatlejateks. Või siis olid nad teel Kolka, bussi oodates niivõrd külmetanud, et olid pisut tujust ära. Teiselt poolt – võib-olla paistis Ulvi pabin folkloristidele välja ning nad ei tahtnud Ulvit kuidagi mõjutada, et ta veel rohkem närvilisemaks läheks. Aga need on vaid oletused, kindel on see, et kuulajaskond ja selle käitumine mõjutavad olulisel määral jutustajat ja vastupidi. Nagu Mall Hiimäe kirjutab, siis: „Suhe jutustajale võõra kuulajaga määrab üsna kõvasti selle, mida ja kuidas räägitakse. Rahvaluulekoguja ei ole kohalike asjadega kursis ning siis hakatakse valima ja vaagima, mida talle jutustada ja mis asi see rahvaluule on, mida tema tahab“ (Hiimäe 2007: 16). Kuigi see ekskursioon ei olnud nende folkloristide jaoks mingi välitöö, nad ei tulnud mõisaekskursioonile eesmärgiga koguda rahvaluulet, andis Ulvi käitumine mõista seda, et ta tahtis esineda võimalikult hästi, ta tundis folkloristide ees justkui omamoodi aukartust.

Ekskursioon noortega on võrreldes teiste ekskursioonidega eriline ka selle poolest, et kuna Ulvi arvestas, et tegu on kohalikega, siis sai ta rõhutada kohapärimuse tähtsust. Näiteks muistend samba sisse müüritud kahest pärisorjast – ei tasu olla see kõige halvem töötaja ega ka kõige parem. Siit tulevat ütlus „harju keskmine“. Ulvi rõhutab noortele, et see ütlus tuleb kindlasti just Kolga mõisast. Kohaliku publiku puhul on eeliseks ka see, et memoraate rääkides saab ta nimeliselt osutada mingile kindlale inimesele, kelle käest ta üht või teist lugu kuulnud on ja seeläbi loo usutavus suureneb. Näiteks hotelli duširuumi kummitusest rääkides küsib ta noortelt, kas need teavad Kaasik Kristjanit ning jutustab siis neile edasi loo, mida ta ise Kristjanilt kuulis. „Mõnel juhul on väga tähtis usutavus ja tõepärasus, eriti muistendite vestmisel. Selle saavutamiseks seotakse palad tuntud kohtade ja isikutega. /---/ Usutavust aitab tõsta ka jutustaja kinnitus, et see või teine pala on kuulnud või saadud täiesti usaldatavalt isikult /---/. Veelgi mõjukam on, kui jutustaja võib kinnitada, et ta ise on oma silmaga näinud või oma kõrvaga kuulnud seda, millest pajatab. /---/ Kõike seda tehakse selleks, et lugu oleks põnevam ja usutavam (Viidalepp 2004: 111).

Ekskursioonid sünnipäevaseltskondadega olid suhteliselt ühetaolised, teisel ekskursioonil esitas Ulvi küll pisut teistsuguseid lugusid kui esimesel, aga esitusviis oli üsna sarnane. Võimalik, et Ulvi repertuaari varieeruvus ei olnud tingitud niivõrd kuulajatest, vaid lihtsalt sellest, et esimene ekskursioon oli tema jaoks justkui soojendus ja teisel ekskursioonil, mis esimesele paari tunni pärast järgnes, oli tal võimalus rääkida neid lugusid, mis esimese ekskursiooni ajal meelde ei tulnud. Kuid samas, kui nende kahe sünnipäevaseltskonna publikut omavahel võrrelda, siis kõige suurem erinevus oli see, et esimeses seltskonnas olid ainult naised, teises oli nii mehi kui naisi. Selles mõttes sarnanes teise sünnipäevaseltskonna publik pigem Kolga noortega tehtud ekskursiooni publikuga, sest ka seal olid kuulajaiks mõlema soo esindajad, kuulajate arv oli mõlemal ekskursioonil ligikaudu kümme ja Ulvi olid isiklikud sidemed mõne ekskursioonil osalenuga. Nagu Annikki Kaivola-Bregenhøj väidab, siis kuulajad ja esitamisolukord on üksteisega lähedaselt seotud, sest situatsiooni meeleolu mõjutab nii kuulajate arv, nende sidemed esitajaga, nende sotsiaalne staatus, sugu jne (Kaivola-Bregenhøj 1999: 218). Kui võrrelda

sünnipäevaseltskondadega tehtud ekskursioonide repertuaari, siis ilmneb, et neis kattuvad 9 lugu. Seevastu teise sünnipäevaseltskonna ja noortega tehtud ekskursioonide repertuaari võrdlusest selgub, et neis kattuvad 13 lugu. Tavaliselt jõuab Ulvi oma ekskursioonidel kokku rääkida 14-18 lugu. Kui Viidalepp sarnaselt Kaivola-Bregenhøj'le kirjutab, et jutustaja repertuaari mingil konkreetsel esinemisel mõjutavad mitmesugused asjaolud ja tingimused nagu koht, kus jutustamine toimub, kuulajaskond, selle huvialad ja vanuseline koosseis, esinemise olukord ning jutustaja enda kalduvused ja huvialad (Viidalepp 2004: 84), siis võib uskuda, et just eelpoolmainitud sarnasuste pärast noorteseltskonna ja teise sünnipäevaseltskonna vahel nende ekskursioonide repertuaar nõnda kattuv oligi. Et demonstreerida seda, kuidas publik võib mõjutada jutustamissituatsiooni, võib siinkohal näiteks tuua punapäise nõia muistendi varieeruvuse kahel erineval ekskursioonil:

4.2. Punapäise nõia muistendi varieeruvus Ulvi esituses

Esimene näitetekst on pärit folkloristidega tehtud ekskursioonilt, teine aga teise sünnipäevaseltskonnaga läbi viidud ekskursioonilt.

4.2.1. Punapäine nõid

Et tegelikult meie, Kolga mõisa kõige kuulsam ja kõige siis siukene sellisem võikam kummitus on tegelikult väga kena – punapäine tüdruk. Ja milleks teda kutsutakse ilgeks nõiaks? Sellepärast, et ta on nagu täiesti tavaline inimene, väga kena tüdruk ja noor tüdruk, punaste juustega, silmad on sellised kilavad peas, nagu helgivad tuld. Ja ta tuleb läbi seinte või tuleb teile õue peal vastu, või äkki ta on juba meie hulgas. Tegelikult on niimoodi, et ta ei salli mehi. Kui ta näeb meest, siis ta hammustab. Too mees, keda ta hammustab, sureb täpselt aasta pärast ära. See nimekiri on tegelikult hästi pikk nendest Stenbockidest, kes on selle punapäise nõia pärast nüüd ära surnud. Ja loomulikult külalised, kes on käinud seda mõisa vaatamas, et-et täiesti reaalselt on ta siis olemas.

Folkloristid: Kas on teada, miks ta ei salli mehi?

Ulvi: No arvata võib, et siis jällegi on minult küsitud, et kas panna nüüd kokku äkki see üleval [pööningul] siis kirvega tapetud naine ja see punapäine. Et ma ei oska öelda. Seal samas ta kõnnib tõenäoliselt ka laiemal territooriumil, mitte ainult siin mõisa sees (Ekskursioon nr. 1, 10.11.2007).

Muistendit punapäisest nõiast võiks nimetada muistendi lühikokkuvõtteks ehk raportiks. Viidates tänapäeva muistendiuurijale Bill Ellisele toob Eda Kalmre välja viis muistendi arenguvormi, neist viies on muistendi viimane arenguvorm. See tähendab, et muistend on küll üldiselt tuntud, kuid ta on kaotanud oma aktuaalsuse, teda esitatakse vaid lühikokkuvõtetena või parodeerides (Kalmre 2000: 70-71). Kuna punapäise nõiast muistend pole enam nii aktuaalne kui 19. sajandil (mil ta ilmselt tekkis), siis võiks öelda, et see muistend asub juba viiendas arenguvormis ehk lõppfaasis. Seda, kuidas viienda etapi muistend ringleb ainult parodeeritud või lühikokkuvõtete kujul, ilmestab näide sellest, kuidas Kolga kooli noored tegid mõned aastad tagasi meediakursuse raames filmi punapäise nõiast ainetel, matkides kaasaja populaarseid õuduskomöödiaid ja kasutades vere jäljendamisel ohtralt ketšupit.

Kui eelnevast näitetekstist ilmnes, et Ulvi esitas lugu punapäisest nõiast tõepoolest pigem raporti kui muistendina, võis olla põhjuseks see, et Ulvi arvas, et folkloristid on muistendi süžeeaga tuttavad ning ei hakanud selle ümberjutustamisel erilist vaeva nägema. Järgnev näide on pisut ilmekam ja demonstreerib ühe ja sama muistendi esitamise varieeruvust olenevalt publiku soolisest koosseisust:

4.2.2. Punapäine nõiad

Meie kõige kuulsam, või tuntum tegelikult või need kummitusjuttudest on tegelikult üks ee... ka päris hirmutav lugu, et meil õnneks on ka mehi siin rühmas. Et siin mõisas kummitab üks väga kena pikkade punaste juustega neiu. Tavaliselt kannab ta rohelist sametkleiti. Ja ta tuleb tegelikult, ma isegi tean seda kohta, kust ta tuleb – ahju kõrvalt, seina seest, ülevalt kolmandalt korruselt. Aga seal samas võib ta siin maja sees liikuda niimoodi, et ta tuleb seintest läbi või ta kõnnib teile territooriumil vastu. Ja tema ei salli mehi. Kui tema näeb

meest, siis ta hammustab. No ühesõnaga tuleb vastu ja lööb järsku hambad kätte. Ja kui ta on hammustanud, siis see mees sureb täpselt aasta pärast ära. Et see nimekiri on tegelikult jumalast pikk, seal on üle neljakümne nime, neid inimesi, või neid mehi, kes on surnud selle tüdruku hammustamise pärast. Samamoodi see krahv Carl Magnus Stenbock [Apa], kelle pilt oli seal. Temast ma räägin natukene hiljem veel selliseid lugusid. Nii et vaadake ette, mehed, et iga punapäise tüdrukuga Kolga mõisas või Kolgas ei tasu juttu teha ega kaasa minna, et see võib saada teile saatuslikuks! (Ekskursioon nr. 4, 29.03.08).

Süžee põhiliin ja muistendi mõte on küll samad, kuid Ulvi paistab siin palju enam rõhuvat sellele, et lugu on eelkõige suunatud meestele. Kohe alguses ütleb Ulvi: *meil õnneks on ka mehi siin rühmas*. Seega ootab ta eelkõige meessoost kuulajate tähelepanu. Võimalik, et taoline erinevus tuleb sellest, et folkloristidega tehtud ekskursioonil osales vaid üks mees, kuid teise sünnipäevaseltskonnaga tehtud ekskursioonil oli publiku hulgas vähemalt kolm meest. Üldse on see esitus kuidagi palju kompaktsem, paremini läbi mõeldud, lisatud on rohkem detaile, Ulvi kirjeldab täpselt, kust see punapäine neiu välja ilmub. Ta esitab rohkem „fakte“: *see nimekiri on tegelikult jumalast pikk, seal on üle neljakümne nime, neid inimesi, või neid mehi, kes on surnud selle tüdruku hammustamise pärast. Samamoodi see krahv Carl Magnus Stenbock, kelle pilt oli seal*. Pealegi on loo lõppu lisatud ilmekas moraal: *Nii et vaadake ette, mehed, et iga punapäise tüdrukuga Kolga mõisas või Kolgas ei tasu juttu teha ega kaasa minna, et see võib saada teile saatuslikuks!* Kaivola-Bregenhøj viitab Walter Kintschile, kes väidab, et igat erinevat tüüpi tekstil on oma makrostruktuur, kuid lihtsad lood on vormistatud kui episoodide jada. Iga episood sisaldab seletust, komplikatsiooni ja lahendust. Seejuures on sagedased mõned lisandid, näiteks võib ühe episoodi komplikatsioon sisaldada veel terve teise episoodi. Loo lõpus võib esineda ka moraal (Kaivola-Bregenhøj 1999: 213).

See, et selles esituses on Ulvi maininud ka punapäise nõia rohelist kleidivärvi, tuleb ilmselt asjaolust, et sügisel tehtud ekskursiooni ajal ei olnud ta minu vahendusel veel tutvunud Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvate muistenditega Kolga mõisa kohta, kus ühes muistendis

oli kirjeldatud punapäist nōida rohelist sametkleiti kandmas. Ilmselt sealt saigi Ulvi inspiratsiooni ja kevadel tehtud ekskursioonidel rääkis ta punapäise nōia rohelisest kleidist kui millestki väga iseenesestmōistetavast. Kusjuures see arhiivis leiduv tekst oli kogutud ūhelt Kolga kooli lapselt, kes suure tōenäosusega lugu punapäisest nōiast kuulis just Ulvi käest. Jutustaja isiklik panus seni kuuldu, kogetu ja loetu vormimisse, kuni „produkt“ on vastuvōetav kui jutustaja ūks repertuaari osa, on ūks kōige tēhelepanuvāärsemaid tegureid, mis pōhjustab variatsiooni. Kohe, kui jutustaja kuuleb talle mōnd tundmatut lugu, kujuneb vālja tema isiklik tōlgendus sellest. Seda vōib nimetada esimeseks tōlgendusprotsessiks, kus kujuneb jutustaja isiklik suhtumine kuuldud loosse (Kaivola-Bregenhøj 1999: 215).

5. Ulvi repertuaari ülevaade ja žanrijaotus

5.1. Repertuaari ülevaade

Idealis peaks repertuaari alla kuuluma kõik lood, mida jutustaja on elu jooksul esitanud, olenemata publikust ja esitamise sagedusest. Mitte midagi ei tohiks repertuaarist välja jätta. Repertuaar võib aja jooksul muutuda ning neil juhtudel peaks selle erinevate perioodide vahel ära jagama. Repertuaari alla peaks loetlema ka selle, mida inimene teab, aga ei esita (Kvideland 1993: 106). Aga siinkohal pean tunnistama, et ei järgi siiski Kvidelandi soovitusi, sest mul pole veel olnud võimalust talletada kõike seda, mida Ulvi Meier teab. Pealegi on mu bakalaureusetöö maht piiratud ja seepärast keskendun Ulvi repertuaari käsitledes eelkõige lugudele, mis räägivad kummitustest, kuigi tema jutuvaramus esineb ka pajatuste ja naljandite taolisi lugusid.

5.2. Ulvi repertuaari jaotus žanriliselt

Ulvi jutuvaramusse kuulub umbes 15-20 kummituslugu. Tegelikult läheb siin määratlemine – mis on kummituslugu ja mis mitte –, raskeks. Kuna mõnikord hakkab Ulvi rääkides kiirustama ja jätab mõne muistendi puhul kellegi või millegi kummitamise üldse mainimata, siis tekib küsimus, et kui muistendis kummitust otseselt ei esine, kas seda saab siis üldse kummitusmuistendiks nimetada? Näiteks Tondi mäe muistend – kummalgi kahel esimesel ekskursioonil ei maininud Ulvi seoses Tondi mäega ühtegi kummitust. Ta seletas lihtsalt ära, kus see mägi võis asuda ja kust see nimi võis tulla. Kuid kolmandal ja neljandal ekskursioonil räägib Ulvi Tondi mäega seoses ka mõisapreili kummitusest. Seega, mõnel ekskursioonil on Tondi mäe muistend lihtsalt muistend, mille temaatika võib küll viidata kummitustele, kuid kummitusi otseselt ei esine. Ja järgmisel esitusel võib sama muistend olla juba ehtne kummitusmuistend.

Enamik jutustajatest spetsialiseeruvad kindlatele jutužanridele. Osa jutustaja poolt omandatud folkloorist kandub üle tema aktiivsesse repertuaari ja ta esitab seda alati vabalt.

Aga teisalt on jutustajal olemas ka latentne (see on olemas, kuid ei avaldu) varu lugusid, mida jutustaja küsimise korral meenutada võib (Kaivola-Bregenhøj 1999: 215). Ka Ulvi on jutustajana spetsialiseerunud, põhiliselt memoraatidele ja muistenditele. Kuid kui üldse Ulvi repertuaaris leiduvaid lugusid mingitesse žanridesse liigitama hakata, siis võiks see tinglikult välja näha nii:

5.2.1. Memoraadid

Ulvi räägib siin isiklikest või oma tuttavate kokkupuudetest üleloomulikuga. Näiteks lood musta mantliga tembutajast hotellis. Ulvi jutuvaramus on memoraadid vähemuses. Siinkohal võiks tuua tekstinäite memoraadist, mida Ulvi räägib peaaegu igal ekskursioonil:

5.2.1.1. Musta mantliga tembutaja hotellis

Et ma olen seal (külastemajas) töötanud 17 aastat administraatorina. Ja seal on täpselt samamoodi hästi pikk koridor, 40 meetrit, ja tegelikult on nii, et näiteks kui vahest talvehommikul tuled tööle, kliente ei ole, ja maja on täitsa tühi. Sa oled üksinda seal sees ja ukSED on lukus. Ja seal 40 meetri vahepeal on, keskel on selline sissekäik ja seal on ilus istumisruum, üks ole, toolid, lauad. Ja ma olin üksinda, ma hakkasin... käisin korra köögi pool ära, 40 meetrit tulin tagasi – ja läksin kuskil paari minuti pärast tagasi ja seal oli tõstetud mul absoluutselt kõik need toolid niimoodi koridori peale ritta. Kusjuures ma olin tõesti üksinda majas! Et keegi... noh mul ei aidand muud, ma tõstsin need toolid tagasi. Et nääd kus tembutab! Või köögis olen, siis selles seinas siin [osutab käega ühele poole] on niimoodi, et mingi köögimööbel, kraanikauss ja pliit, üks ole. Ja ise olin just teises seinas külmkappide pool. Järsku hakkab kraanist jookSma täieliku suure survega vesi. Et tegelikult on see, kusjuures tol ajal olid ikka siuksed nõukogudeaegsed kraanid, et pidi kõvasti keerama, enne kui vett hakkas tulema. Et täiesti survega noh, mõtled, et keerad kraani kinni, et ega siis midagi. Ja ükskord oli selline juhus, et plastmasskandikuga ladusin välja need väiksed topsijogurtid, niipalju kui kliente on – terve virn, üks ole. Seisid pliidi peal. Enne ma ei märganud seda kui täitsa juba see kandik niimoodi sulas, et jooksis mööda pliiti alla, et keegi oli pannud pliidi sisse. Kusjuures ma olin täiesti üksinda, et ma

ei ole ise kahjuks näinud seda meesterahvast, kes seal niimoodi tembutab, aga ma olen näinud neid tempusid, mida ta teeb. Et kliendid selle eest on näinud, et ütlevad, et ta on ristitud Aadikuks. Et musta mantliga munga moodi mees ja täpselt selline mõnus mees, kellega saab juttu vesta ja niimoodi... et ta ei tee tõesti kunagi niimoodi, et ta ei olnud vägivaldne ega ta ei hirmutanud, et ta ei tulnud nurga tagant ega teind BÖÖ! Noh niimoodi, et hüppab välja. Et tegelikult oli ta viisakas kummitus. Aga seal majas jah, juhtus üht koma teist (Ekskursioon nr. 3, 29.03.2008).

See tekstinäide koosneb tegelikult mitmest erinevast memoraadist, aga antud memoraate on raske üksteisest lahutada, sest Ulvi räägib neid alati järjest, justkui oleks tegu ühe narratiiviga. Nagu tekstist ilmneb, toob midagi üleloomulikku kogenud inimene oma jutu sisse võimalikult palju ja võimalikult täpseid detaile, et muuta lugu usutavaks. Mida spetsiifilisemaid detaile jutuvestjad oma loosse lisavad, seda rohkem üritavad nad oma publikut veenda selles, et nad räägivad lugu tõesena. Nõnda – sidudes lugu väga lähedalt isikliku kogemusega, seab jutuvestja oma reputatsiooni ohtu, sest kui tuleks välja, et lugu pole siiski tõsi, vaid väljamõeldis, oleks see jutustajale äärmiselt häbiväärne (Bennett 1988: 16). Oluline on ka rõhutada kogemuse ebareaalsust – et Ulvi on täiesti üks, kõik ukSED on lukus, mitte ühtegi hingelist peale tema majas ei ole, aga ometi keegi tembutab. Memoraat jätab sageli mingi küsimuse õhku, antud juhul – mis või kes siis tembutas? Ulvi arvab, et selleks oli Aadiku- nimeline munk, ometi pole ta selles täiesti veendunud, sest pole Aadikut kunagi isiklikult näinud. Linda Dégh kirjutab, et muistendirääkija võib olla tark ja kogenud, ta võib olla tunnustatud ekspert mingil kindlal alal ja tal võib olla välja kujunenud lai repertuaar muistendeid, aga samas võib ta olla saanud oma respekti, olles kaasatud mõnda üksikusse, kuid üleloomulikku sündmusesse, mis on mõjutanud või totaalselt muutnud tema elu (Dégh 1995: 79). Ma ei tea küll, kas just need eelpool kirjeldatud kogemused üleloomulikuga on täielikult mõjutanud Ulvi elu või mitte, aga kui tal on vajadus neid memoraate oma kuulajaskonnaga jagada, siis ilmselt on need hotellis kogetud seigad tema jaoks olulised ja võimalik, et need ongi andnud tõuke selleks, et Ulvi uuriks ka teisi Kolga kummitustega seotud lugusid ja räägiks neid edasi.

5.2.2. Muistendid

Muistendite osakaal Ulvi jutuvaramus on kõige suurem. Enamus muistendeid on sellised, kus keegi konkreetne kummitab, nagu näiteks:

5.2.2.1. *Kummitus hotelli duširuumis*

Ja üleval on ka siis selline asi, et seal on selline suurem duširuum saunaga koos ja osa klientidest kaasa arvatud ka Liis on näinud ja kuulnud seal midagi kummalist. Aga seal oli üks noormees, kes läks ülesse duši alla, aga isa jäi tal õlut jooma alla meestega, et tulevad hiljem sauna. Et noh natukene läheb aega. Aga noormees, Kristjan, ütleme ta nimeks, läks ees ja peseb seal mõnusalts, üks ole. Ja natukese aja pärast uks läheb lahti, või noh, ta kuuleb, üks ole, et tuleb keegi sisse, hakkab riidest lahti kohmima. Noh, et isa tuli. [Kristjan] hakkab rääkima, et noh, et sa nii ruttu tulid, ütlesid mulle, et pidid veel istuma jääma. Ma täpselt ei tea, mida ta küsis, ta ise vähemalt seda rääkis. Mitte midagi ei ole – võtab vaikselt jälle riidest lahti, kohmitseb ja jääb seisma täpselt dušikardina taha selline nagu tume siluett, et noh, poiss räägib veel midagi, et mis asi see on, et muudkui seisab ja seisab. Tõmbab kardina eest ära – mitte kedagi ei näinud loomulikult. Et aga see oli viimane kord, kui ta sinna ülesse läks, et ta enam ei julgend sinna minna (Ekskursioon nr. 3, 29.03.2008).

Bennett kirjutab, et kui jutustaja rõhutab muistendit rääkides oma isiklikku suhet muistendi kangelasega, mainib tema nime ning lisab, et see on täiesti tõestisündinud lugu, siis saab seda käsitleda kui publiku skeptitsismi vaidlustamist (Bennett 1988: 16). Nagu ses Ulvi esituses ilmneb, siis mainib ta Kristjani nime, andes mõista, et tunneb Kristjanit isiklikult, seega ei saa see olla mingi vale jutt. Ulvi küll ei rõhuta otseselt, et tegu on kindlasti tõestisündinud looga, aga see, et ta mainib duširuumi veidrate sündmustega seoses ka minu nime ja osutab klientidele, kes on seal midagi kuulnud, on püüe kuulajate seas skeptitsismi vähendada.

Järgnevaks näitetekstiks võiks tuua muistendi Loksa teeristi kummitusest:

5.2.2.2. Kilavate silmadega naine Loksa teeristil

Sest oli selline juhus, mis tegelikult mulle endale ajab ka hirmu nahka. Et kuigi ma ei ole eriline selline ee... kummituste nüüd reaalselt nägija, või uskuja, et Loksa tee peal, siit 2 km läheb Loksa tee, eks ole. Seal juhtus liiklusavarii ja üks noor naine sai surma. Ja siis oli niimoodi, et ma olin täpselt samamoodi külalistemajas õhtul tööl ja sõitis kaks autot, sõitis sisse sinna paanilises hirmus, et mis toimub, et seal Loksa tee peal jookseb autodele ette täielikult nagu verine valges kleidis naisterahvas, et silmad kilavad peas ja ta hüppab nagu autodele ette. Et mis toimub, et kutsuge politsei. Et praegu, kui ma seda räägin, siis ma tunnen ka, ihukarvad juba tõusevad püsti, et see oli siis selline nagu hirmutav hetk. Ma ei tea, mis seal siis toimus, või kes see oli, kas see oli reaalne inimene, või-või nägi nad vaimu, seda ma ei oska öelda (Ekskursioon nr. 1, 10.11.07).

Siit nähtub, kui tähtis on jutustajal ise kaasa elada sellele, mida ta jutustab, et äratada ka kuulajaid kaasaelamisele (Viidalepp 2004: 110). Kui Ulvi mainib seda, et lugu ajab talle endalegi hirmu nahka ja tal on jutustamise ajal kõrge tunne, siis see annab aimu sellest, kui hästi suudab Ulvi muistendi rääkimise ajal end loosse sisse elada. Taoline omadus on hea jutuvestmise seisukohalt kahtlemata äärmiselt oluline. Kui võrrelda seda muistendit näiteks põõningul tapetud krahvinna muistendiga, siis tuleb välja Ulvi suhtumine erinevatesse lugudesse. Põõningul tapetud krahvinna loo üle ta sõna otseses mõttes naeris, Loksa teeristi kummituse lugu aga räägib südamest ja nii suurte ning hirmunud silmadega, andes mõista, et ta ka ise usub räägitud lugu. Aga tõsiasi, et Ulvi suhtub oma esitatud muistenditesse nii erinevalt, teeb Ulvi kui jutuvestja suhtumise üleloomulikku väga segaseks. Pole võimalik aru saada, kas Ulvi on pigem skeptik või uskuja. Bennetti arvates ongi mõne jutustaja puhul esituse eesmärgiks tekitada kuulajas kahtlusi – kas jutustaja ise tõlgendab lugu pigem fakti või fiktsioonina, kas uskuda lugu või mitte. See aga tõstatab kaasaja muistendi kui žanri probleemi, sest muistend peaks ju mõjuma usutavalt. Seega on muistend žanr, mis suudab

hõlmata lõhet fakti ja fiktsiooni vahel, võttes osa mõlema loomusest. Samas suudab muistend olla nii narratiivne kui ka vestluslik (narratiiv kui fiktsioon ja vestlus kui fakt). Bennett nendib, et kuigi muistendi loomus on mitmepalgeline ja seda ei saaks tõlgendada vaid kui „lugu, mida esitatakse tõesena“, siis teadlased ei saa siiski vältida muistendi üldkehtivat definitsiooni, mis võrdsustab mõiste „muistend“ vale ja väärinformatsiooniga (Bennett 1988: 31-33).

Lisaks kummitusmuistenditele esineb Ulvi repertuaaris ka selliseid lugusid, kus keegi konkreetset ei kummita. Toon selle vastanduse nende nõndanimetatud päris kummitusmuistenditega välja, sest mulle tundub see oluline. Ulvi ise ei pane seda ilmselt jutustades täheleegi, sest tema jaoks on oluline üldine meeleolu ja temaatika, mis tema jutustatud lugudes valitseb. Mõnede muistendite puhul on nii, et ekskursioonil esitab Ulvi lugu kui konkreetset kummitusmuistendit, kus keegi kindlasti kummitab, aga mõnel teisel ekskursioonil jätab ta sama muistendi puhul kummituse oma esitusest täiesti välja (Näiteks Tondi mäe muistend). Või näiteks lugu kuduvast memmekesest, mille võiks ka tekstinäitena välja tuua:

5.2.2.3. Kuduv memmeke

Siis on ühes tagumises kambrikeses, seal ei ole aknaid, seal istub üks vana memmekene, tal on pikk hall pats maani. Ta aina koob, ta oli lapsena laisk, isa pani luku taha, siiamaani koob (Ekskursioon nr. 1, 10.11.2007).

Otseselt mingisugust kummitust kui sellist selles muistendis ju ei esine. Memm lihtsalt istub ja koob, ta ei käitu absoluutselt nagu kummitustele kohane – ta ei kolista ega kanna valget kleiti ja nõnda edasi. Tekib küsimus, miks sellist lugu üldse on vaja rääkida? Võrreldes ülejäänud lugudega on see muistend kuidagi tavatu, ei tekita absoluutselt mingeid emotsioone. Ta on ka kõige lühem, võiks isegi öelda, et raporti vormis esitatud. Ilmselt kuulub see lugu juba oma viimasesse arenguetappi.

5.2.3. Ajalooline pärimus

Lisaks muistenditele ja memoraatidele esineb Ulvi repertuaaris ka ajaloolisi lugusid. Need lood ei räägi küll kummitustest, aga siiski tuleb neid vaadelda koos memoraatide ja muistenditega, sest lood, mida Ulvi ekskursioonidel räägib, moodustavad ühtse terviku. Nende ajalooliste lugude konkreetset žanri on raske määratleda, neis esineb nii muistendite, pajatuste kui ka naljandite elemente, siin on toimunud žanride põimumised. Kõigi nende heterogeensete lugude ühisnimetajaks sobib Klaus Grafi soovitatud ajalooline pärimus, mis on vastavuses eesti folkloristika uuemate arengutega (Graf 2003). Kõiki Ulvi räägitud vastavaid lugusid ühendab vähemal või rohkemal määral see, et nad on ajalooliste käsitluste mugandused ning see, et nad on valdavalt kirjanduslikku algupära. Nõnda võib ajalooliste lugude alla liigitada ka lood Carl Magnus Stenbockist ehk Apast ja Eric Stanislaus Stenbockist. Esimesest räägib Ulvi sellepärast, et Carl Magnusel olevat olnud erilised võimed, ta suutis tulevikku ette näha ja olla ühel ning samal ajal mitmes erinevas kohas. Ericust räägib Ulvi seepärast, et ta oli lihtsalt palju kõneainet pakkuv inimene, keda tänapäeval nimetatakse hulluks krahviks. Mõlema mehega on seotud ka punapäise nõi muistend, punapäine nõid olevat mõlemat meest kätte hammustanud. Aga tavaliselt jätab Ulvi nende nimed mainimata, kui punapäisest nõiast räägib. Vaid ühel ekskursioonil neljast mainib Ulvi punapäise nõi muistendit rääkides ka Carl Magnuse nime. Tekstinäiteks võiks tuua loo Eric Stenbockist:

5.2.3.1. Eric Stenbock

Eric Stenbock jah, ma pidin Charley ütlema, aga see on vot sellest romaanist, sellest on kirjutatud ka huvitav väga selline armastusromaan [mõtleb Theophile von Bodisco teost „Vana vabahärra majas“]. Et kohanimed ja need isikud... nimed on muudetud eks ole. Aga Eric Stenbock, kusjuures ma pean ütlema, praeguse pärija Jarl Stenbocki pojapoeg on ka Eric Stenbock. Et ta oleks siis suguvõsa pärija praegu, viieaastane pisikene poiss. Aga Eric jah on olnud selline ee... natukene segane ja hull krahv võib-olla. Ta oli väga haige inimene, ma arvan, et teda piinas ka mingi vaimuhaigus, aga ta oli ka narkosõitlane. Et

teda olevat piinanud ka mingisugused valud ja ta kasutas kanepit ja oopiumi ja siis ma arvan, et ta nägi igasuguseid hallutsinatsioone ja tema kohta on kirjutatud ja räägitud hästi palju. Ta on olnud tuntud õuduskirjanik, mitte nüüd kahjuks Eestis, aga Inglismaal, ja luuletaja. Ja samamoodi näiteks kui ta oli siin siis ta on olnud üks hetk Kolga mõisa pärija. Aga väidetavalt tema palvel siis on ehitatud see kirik [kodukabel mõisa peahoones] sinna. Ja näiteks kus ta on oma sõbraga teinud sellise tembu, et iga nädal nad vahetasid usku, et proovisid läbi kõik budismi ja... pidin sadismi ütlema praegu [muigab], budismi ja islami ja ristiusu ja nad siis viljelesid erinevaid uskusi. Samal ajal või ühel hetkel võis ta seal ees fuajees teha lõkke maha ja istuda mustlastega lõkke ümber ja siis noh näiteks sellise tembu teha. Aga ta oli oma suguvõsas tuntud ja võib-olla armastatud sellepärast, et tema ümber oli kogu see aeg terve trobikond neid lapsi või neid sugulaste lapsi. Ja ta siis ee... oli hea näitemängude tegija. Et nagu ma ütlen, nad tegid siin ise lastega igasuguseid selliseid, noh mõtlesid mingisuguse etenduse välja. Ja siis etendasid või lugesid luuletusi. Et hästi selline andekas poiss, või noormees. /---/ Et Ericust, nii palju tean mina temast (Ekskursioon nr. 3, 29.03 2008).

Paraku ei maini Ulvi selles esituses Eric Stenbockist rääkides tema seost Kolga kummitustega, ega huvitavat fakti, et ta liikus Inglismaal samades kirjameeste ringkondades, kus Oscar Wilde. Kuid sellest hoolimata on Eric Stenbockist rääkimine Kolga mõisa ajaloo seisukohast väga oluline. Kuna Eric oli juba oma eluajal suhteliselt müstiline tegelane, siis nüüdseks on Kolgas saanud temast legendaarne kuju. Ericust on hea rääkida, ja antud ekskursioonil tema kohta isegi küsiti, sest ta on oma kummalise eluga igasugu juttudeks alust andnud. Ave Randviir kirjutab Eric Stenbocki kohta nii: „19. sajandi lõpu kirjanduse uurijad võivad kergesti uskuma jääda, et Eric Stenbock pole midagi muud kui linnalegend. Omaaegseid viiteid tema kohta on vähe, teda ei maini ka ta sõprade avaldatud kirjad. Tema kolmest luuleraamatust kaks ei jõudnud kunagi Briti Raamatukokku ja ainus temast kirjutatud biograafia, mille autoriks on John Adlard oli piiratud trükiarvuga raamat, mis müüdi läbi 1960-tel.” (Randviir, <http://paber.ekspress.ee>). Võiks isegi öelda, et Eric Stenbocki elu ajal tehtud tembud on Ulvi repertuaaris sama väärtusega kui mõne

Kolga mõisa kummituse tembud, seega on Eric Stenbock oma kireva elulooga justkui kummitus ise.

Et aimu saada, missuguse temaatikaga on ülejäänud ajaloolised lood Ulvi repertuaaris, võiks järgmisena näiteks tuua ühe lõbusa loo, mida Ulvi iga ekskursiooni alguses, enne kummituslugude juurde siirdumist räägib. Pealegi ilmestab see tekstinäide jutuvestja ja publiku head kontakti:

5.2.3.2. Viinavabriku põleng

Aga viinavabrikust võib-olla on huvitav veel see fakt, et miks need härjatallid on kohe seal vaata mitu tükki, et kui minna sealt Saali mäest alla, siis seal on mitmed varemed. Seal olid härjatallid ja sellest viinavabrikust tuli need voolikud, kus siis kui põletati viina, jäi järele see praak, öeldakse. Magus, selline paks vedelik, must. Need söödeti...iga härg sai natukene, magus, kerge alkoholisisaldusega, iga härg sai kuus toobrit. Noh, toobrit praaka päevas, et nad olid kogu see aeg kergelt pilves...

[Üldine naer].

Et stressivaba liha, jaapanlased pidid seda asja praegu tegema. Nii, siis see selleks, aga sellest viinavabrikust veel nii palju, et viinavabrik on põlenud kaks korda. Viimane põleng Kolga viinavabrikus oli 1918 ja siis ta põles niimoodi, et see piiritus jooksis Kolga jõkke [Pudisoo jõkke]. Ja tegelikult on siis kirjutatud ka seda, et Sael... [Sae talu] 6 km eemal ...mehed pistsid ämbrid jõe vette, et siis ta oli paras, siis ta oli viin.

[Üldine väga vali naer].

Janno: See on nagu filmis mingi võtavad...

Ulvi: Noh, niimoodi oligi, et terve see... see äär mõisa... mhh, mõisa, jõe äär olnud siis magavaid mehi täis. Kahjuks oli see aeg lühike, üks ole. Et üks päev ja kogu lugu. Punane köök, teate, kus see on olnud, see oli siis tegelikult tapamaja, mõisaaegne... [Vaatab, et

Martin muigab] Martinil on hea meel, et viina sai. Kahju, et enam ei ole, üks ole. [Üldine naer].

5.2.4. Fabulaat

Fabulaadina ei pea ma silmas von Sydowi algupärast fabulaati, vaid pigem Pentikäise ja Honko tõlgendust sellest ². Pentikäise järgi on fabulaat traditsioonist kõrvale kalduv lugu, kus üleloomulikele olenditele antakse ebatavalisi rolle ning üksikisiku fantaasia domineerib loo üle (Pentikäinen 1968: 51). Ulvi räägib iga ekskursiooni lõpus ühe täiesti uskumatuna kõlava loo, mis minu meelest võiks kuuluda fabulaadi nimetuse alla:

5.2.4.1. Flanellsärgis mees kastanialleel

Vot see meie allee, mis tuleb nüüd Kolga asulast läbi, pikalt niimoodi, metsa vahel seal Leeskuri väli. On olnud siis vahtra- ja kastaniallee. Ja Carl Magnus [Apa] hirmsasti armastab seda alleed. Et kui te nüüd kunagi juhtute nägema sellist hästi pikka kasvu meesterahvast halli habemega, tal on paks selline habe. Ja tavaliselt kannab ta ruudulist flanellsärki. Et siis teadke, et see on Carl Magnus, temaga saab küll juttu rääkida, et ta on hästi mõnus mees, et noh ta on ka üks vähestest sellistest nähtustest, keda ma ise olen näinud ja kellega ma olen vestelnud. Et kaks nädalat tagasi näiteks saime me kokku ja rääkisime päris mõnusat juttu. Et ta täielikult on olemas.

Keegi ütleb: Ta sõitis meile soome kelguga vastu.

[Üldine muigamine].

Ulvi: Ahhaa. Aga äkki oligi, mine tea (Ekskursioon nr. 3, 29.03.2008).

Selle loo aines ise on võetud Walter von Wistinghauseni (Wistinghausen 1995) raamatust, kus Walter oma lapsepõlvemälestustest kirjutab ja meenutab, et vanaisa ehk Apa olevat lubanud peale surmagi kastanialleel jalutamas käia. Ulvi esituses on see lugu aga isegi pilkava alatooniga. Just nimelt see, et Carl Magnusel olevat seljas ruuduline flanellsärk, mõjub kuidagi võõristavalt. See toob Carl Magnuse legendaarse kuju tasandilt täiesti

argitasandile, samastades Carl Magnuse pea iga mehega, kes Kolga vahel liigub ja ruudulist flanellsärki kannab. Ainus element, mis võib Carl Magnuse üleloomulikkust tõendada, on see, et ta räägib oma vestluspartneriga mistahes keeles. Aga seda Ulvi iga ekskursiooni puhul selles loos ei maini. Seda lugu rääkides on Ulvil alati muie suul, ta naerab iseenda ja Carl Magnuse üle ning nende üle, kes tema naljast aru ei saa ja juttu tõsiselt võtavad. Linda Dégh väidab, et muistendijutustaja räägib alati tõtt – ta ei täida oma juttu väljamõeldistega ja ei kaldu kõrvale faktidest, mida ta teab (Dégh 1995: 81). Kui sellest lähtuda, et muistendirääkija peab alati tõtt rääkima, kas see tähendab siis, et Ulvi pole tõeline muistendirääkija? Või on muistendijutustajal ikka aegajalt lubatud liialdusi teha?

„Mõnikord pole sellest veel küllalt, kui jutustaja toetub temale täiesti usaldatavatele eeljutustajatele või justkui isiklikele tähelepanekutele. Veelgi aktiivsemat ja innustatumat suhtumist ainesesse näitab see, kui jutustaja pajatab oma pala esimeses isikus, nagu oleks kõik, millest räägitakse, juhtunud isiklikult tema endaga. Niisugune moodus teeb asja tavalisest põnevamaks, sageli lisab humoristlikkust ning jutustaja teenib kuulajate täie rahulolu, kuigi ta kergesti võib ületada usutavuse piirid. Meeldivus seisab selles, et on siiski suur erinevus, kas näha enda ees jutu kangela elavana – niisuguse pildi loob esinemine mina-vormis – või kuulda temast kõneldavat kolmandas isikus.“ (Viidalepp 2004: 11-12). See, et Ulvi on väidetavalt Carl Magnust lähiminevikus isiklikult näinud ja temaga juttugi vestnud, on täielik absurdsuse ilming, mis teeb selle loo naljandisarnaseks. Võimalik, et Ulvi taotluseks ongi pärast pikka kummituslugudega täidetud ekskursiooni inimesi pisut lõbustada, tuua nad nii-öelda maa peale tagasi.

Tuleb veel lisada, et iga ekskursiooni puändiks ütleb Ulvi sellise lause: „*Tegelikult ma võin teile lohutuseks öelda seda, et vähemalt need viimased 300 aastat, mis mina siin mõisas olen elanud, ma ei ole mitte kedagi [ühtegi kummitust] näinud.*“ (Ekskursioon nr. 1, 10.11.2007). See on väga kaval võte. See lause paneb inimesed muigama, sest ühelt poolt Ulvi kinnitab ekskursiooni jooksul usku üleloomulikku, rääkides inimestele memoraate, aga teisalt lükkab ta usu kummitustesse ümber, heites sel teemal nalja ja jättes uskumise või

mitteuskumise publiku asjaks. Viidates Leea Virtasele, mainib Eda Kalmre, et suhteliselt levinud arusaam tänapäeva inimeste seas on see, et kummitustest rääkivaid inimesi peetakse vaimselt tasakaalututeks (Kalmre 2000: 83). Võimalik, et Ulvi üritab selle viimase, kuid kogu ekskursiooni seisukohast väga olulise lausega end distantseerida neist „vaimselt tasakaalututest“ inimestest. Teisalt, Kaivola-Bregenhøj toob oma informandi Juho Oksaneni põhjal välja selle, kuidas jutustaja võib mõnikord panna kuulaja proovile – jutustaja tahab olla kindel, et kuulaja ei tõlgenda tema esitatud lugu ainult sõnade põhjal. Kaivola-Bregenhøj sõnul oli ilmselge, et enda esitatud loo üle itsitades andis Oksanen märku sellest, et ta ise ei usu täielikult loos esinenud üleloomulikke keerdkäike (Kaivola-Bregenhøj 1999: 217). Ka Ulvi teeb iga ekskursiooni lõpus selle kavala nükke, et ühelt poolt testida kuulajate tähelepanelikkust ja teisalt anda mõista, et ta pole sugugi inimene, kes peab üleloomulikkust iseenesestmõistetavaks.

Bennett tõdeb, et on jutustajaid, kes harrastavad mitut erinevat stiili. Näiteks räägivad mõnd lugu täiesti tõestena, teisi aga kui naeruväärseid lugusid (Bennett 1988: 28). Ka Ulvi kuulub taoliste jutuvestjate hulka, rääkides näiteks musta mantliga tembutajast hotellis täiesti tõsiseltvõetavalt ning samas 19. sajandist pärinevad krahvide kummituslugusid kohati kui naljandeid.

6. Allikad, mille põhjal Ulvi jutuvaramu on kujunenud ja millest ta on inspiratsiooni saanud

6.1. Kirjandus

- Walter von Wistinghauseni „Pilte minu lähemast ümbrusest. Üks lapsepõlv Eestimaal saja aasta eest (Tallinn, 1995). See on krahvide isiklike kummituslugude seisukohast väga oluline allikas, siit pärinebki punapäise nõia muistend ja lood Carl Magnusest ning Eric Stenbockist.
- Karl Montan „Kolk/Kolga – Stenbockide mõis Eestis, mis kajastab Läänemeremaade ajalugu“ (Rootsi, 2000). Kummitusi selles teoses küll ei mainita, aga ilmselt on Ulvi sellest väljaandest siiski mingit inspiratsiooni saanud.
- Theophile von Bodisco „Vana vabahärra majas“ (Tallinn, 2001). Tegu on romaaniga, mille tegevus toimub Kolgas ja Tsitres (nimed on küll ära muudetud) ja kus paljude tegelaste prototüüpideks on 19. sajandil elanud Stenbockide suguvõsa liikmed või nende sõbrad. Muuhulgas saab selle romaani kaudu suhteliselt hea ettekujutuse Carl Magnuse ja Ericu iseloomust. Ilmselt suuresti tänu sellele teosele Ulvi oma ekskursioonidel üldse Carl Magnusest ja Ericust ning Tsitre suvemõisast räägibki.

6.2. Ajakirjandus

- „Esmaspäev“ – nädalalõpu leht, 16. märts 1940, rubriik Meie „tondilossid“. Artikli pealkiri Purdi mõisa kuldjuukseline daam. Autori nimi puudub, lehe vastutav toimetaja A. Valgma. TÜ ajakirjandussaal MF15, 11/16.03.1940 – 28.09.1940/39. Selles artiklis on kirjutatud Kolga mõisa kuuldemängudest, millest Ulvi mõnel ekskursioonil ka räägib.

- Artikkel „Ülemeelelised nähtused Kolga lossis“ – Roderich krahv Stenbock (Ajakirjas Maagiline Maailm, „Paradoks B“. Lisa nr. 4. 1992/1993, nr. 1-13). Esmakordselt on sama artikkel avaldatud Vaimsuse Ideoloogias – Roderich krahv Stenbock. Minu ülemeelelised elamused Kolga lossis. Vaimsuse Ideoloogia nr. 4-6, detsember 1938, 6. aastakäik. Juubelinumber. Sellest artiklist pärit kummituslugusid pole ma ühelgi salvestatud mõisaekskursioonil otseselt täheldanud, Ulvi on vaid maininud ulgumist mõisa pööningul, mida on kirjeldanud ka Roderich. Võimalik, et Ulvi pole sellest artiklist pärit lugusid veel päris omaks võtnud, sest see on tema jaoks suhteliselt hiljuti avastatud allikas.
- Artikkel „See salapärase Kolga mõis“. (Ilmselt ilmunud ajalehes „Harju elu“, kuid ilmunise aasta ja autor teadmata). Selles artiklis on refereeritud Walter von Wistinghauseni teoses ilmunud kummitusmuistendeid.
- Artikkel ”Eric Stenbock – dekadentlik õuduskirjanik ja Eesti mõisnik” Ave Randviir. Eesti Ekspress, 22. november 2004. See on kõige olulisem allikas Eric Stenbocki eluloo kohta eesti keeles, sest artikli autor teeb üsna põhjaliku ülevaate inglise keeles ilmunud John Adlardi ja David Tibeti teoste põhjal, mis räägivad Eric Stenbocki elust ja loomingust.

6.3. Rahvaluulekogujate käsikirjad

- Õilme Aasmaa käsikirjad 1970. Kolga Muuseum. Näiteks Tondi mäe muistend pärineb sellest allikast.
- Lembit Odrese käsikirjad 1977. Kolga Muuseum. Neis allikais on küll vähe kummitusmuistendeid, kuid olulised on need käsikirjad selle poolest, et peegeldavad nii-öelda lihtrahva, ehk siis eesti soost külaelanike või mõisas töötanud inimeste vaatenurka Kolga asula ja Kolga mõisa krahvide kohta.

6.4. Joonistused kummitustest

- „Manor Renaissance“ in Estonia. A Study and Documentation of Estonian Manor Houses by International Students. Designed and produced by Mara Nicolaou and Marsha Spence. Helsinki University of Technology. Otaniemi, Finland, 1996.
- Mõnda aega tagasi leidis Ulvi Kolga muuseumist ühe kunstitudengite poolt kokku pandud teose, kus oli peamiselt kujutatud Eesti mõisate arhitektuuri, aga muuhulgas leidis seal ka paar joonistust Kolga mõisa kummituste kohta (Vt. lisad). Neljal erineval pildil on kujutatud erinevaid kummitusi. Ulvi tõlgendas esimest kujutist kui valges kleidis neiut kabelis, teist kui maalilt mahaastuvat Stenbockide esiema, kolmandat kui punapäist nõida. Neljanda, saksa rahvariites kujutatud kummituse kohta polnud ta varem midagi kuulnud, kuid kuna pildil on kujutatud seinal asetsevaid trofeesid, siis seostab ta seda kummituspilti mõisa peahoones asuva jahisaaliga. Viimasel kahel ekskursioonil on Ulvi seoses kummitusmuistenditega neid joonistusi ka maininud. Kusjuures, nende joonistuste tõttu on Ulvi ühel viimastest ekskursioonidest kirjeldanud valges kleidis neiu kummitust kabelis kui väga ähvardavat, tigated kummitust, sest joonistusel on tal pistoda taoline ese käes. Varem rääkis Ulvi seoses selle kummitusega vaid seda, et tal on valge kleit ja ta jookseb kabelis ringi.

6.5. Ulvi isiklikud kogemused üleloomulikuga

- Kahtlemata on memoraatidel terves Ulvi repertuaaris suur roll. Kui Ulvi isiklikest kokkupuudetest üleloomulikuga ei räägiks, siis puuduks Kolga mõisa ekskursioonidel teatud aura.

6.6. Teistelt inimestelt kuuldud lood

- Jarl Stenbock – niiõelda viimane krahv, Stenbockide Perekonna Fondi esindaja, kes omab Ulviga häid suhteid ja on Ulvile mõned kummitusloodki rääkinud.

- Cornelius Tamm – restaureeris Kirovi kalurikolhoosi ajal Kolga mõisa peahoone sisemust, on rääkinud isiklikest kokkupuudetest üleloomulikuga Ulvile.
- Töökaaslased hotellist
- Kliendid, turistid
- Kohalikud Kolga inimesed
- Isegi minult kuuldud lood – ma olen Ulvile vahendanud seda, mida mõned mu informandid mulle on seoses kummitustega rääkinud.

Peab mainima, et Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvate kummituslugudega Kolga mõisa kohta polnud Ulvi varem kursis. Ta tutvus nende materjalidega minu kaudu. Nii näiteks muutus punapäise nõiä kleit sünnipäevaebskursioonidel Ulvi esituses roheliseks – Ulvi oli ilmselt inspiratsiooni saanud ühe Kolga lapse loost, mis leidis arhiivitekstide hulgas (kogutud aastal 1999). Kusjuures, mõisaekskursioone Kolga kooli lastele on juba aastaid viinud läbi ei keegi muu kui Ulvi. Suure tõenäosusega kuulis see laps muistendit punapäisest nõiast just Ulvilt ning täiendas seda lugu pisut. Nüüd on muistend ringiga Ulvi juurde tagasi jõudnud.

7. Minu kui folkloristikatudengi ja Ulvile lähedase inimese roll tema jutuvaramu kujundamisel

Kui ma Kolga kummituslugude materjalide kogumisega alustasin, siis ei aimanud ma, et minust kui kõrvaltvaatajast võib saada nii-öelda osalev vaatleja. Peab mainima, et olen Ulvile suhteliselt lähedalseisev inimene, ja just suuresti tänu sellele olen ma saanud kokku selle suhteliselt mahuka materjali Kolga mõisa, Stenbockide ja kummitusmuistendite kohta. Ma ei osanud ette näha, et minu tegevus, mis seisnes põhiliselt allikatega tutvumises ja ekskursioonide salvestamises, võib ka Ulvi jutuvaramut ja -esitust mõjutada. Sisuliselt pole ma selle aja jooksul, mil ma ekskursioonidel osalesin, tema jutuvalikus väga drastilisi muutusi täheldanud. Küll aga on ta minu vahendusel võtnud enda repertuaari mõne uue loo, või täiendanud mõne vanema loo nüansse. Kuna Ulvi teab, et ma olen enamikuga neist kirjalikest allikaist kursis, millel tema jutuvaramu põhineb, siis tekkisid mõnel ekskursioonil veidrad olukorrad, kus minust sai justkui kontrollisik. Kui Ulvile ei meenunud mõni nimi või äsja loetud allikas, millele ta tahtis viidata, siis pöördus ta otsejoones minu poole. Siinkohal võiks näiteks tuua loo roosast pörsast ja Tõnis Pillist:

7.1. Roosa pörsas ja Tõnis Pill

Siis on tulnud veel üks selline legend [muistend], et kui Cornelius Tamm renoveeris seda mõisa, ta ööbis siin mõisas kogu see aeg. Et ta nägi kogu see aeg koridoris jooksmas roosat väikest pörsast. Kusjuures, see pörsas peab olema ka praegu veel mõisas, sellepärast, et need uksepakud, no praegu on pime, et tõesti, tuled siin jälle, mingi nädala pärast, värsked sellised nagu julgad. Täpselt uksepakkude peal. Et ta jätab kogu see aeg siia oma julkasid. Ja tegelikult oli niimoodi, et natukene nagu sellise nõrgamõistuslik poiss oli seatalitaja, ta nimi oli Tõnis Pill. Oli ta Tõnis või Tõnu?

Liis: Tõnis.

Ulvi: Tõnis Pill oli. Ja ta oli...

Taavi: Kolhoosi ajal või?

Ulvi: Ei, mõisa ajal ikka. Mõisaajal seatalitaja. Ja ta oli siuke poolearuline, et... et järsku avastati, et ta sööb põrsastega ühest künnast, sööb seatoitu. Ja siis mõeldi, et ikka nii ei ole inimlik, ja siis mõisaproua lubas tal süüa köögis. Et ta kutsuti kööki sööma, aga poiss oli põrsa kaasa võtnud. Et sellest ajast peale on see põrsas siin köögis, mitte köögis, vaid mõisas...et tõenäoliselt siis (Ekskursioon nr. 2, 10.11.2007).

Niisiis olin mina justkui faktide kinnitaja või ümberlukkaja, Ulvi jutu pidev kontrollija, kuigi tahtmatult. Ma üritasin küll jääda vaikseks kõrvalseisjaks nagu folkloristid esimese ekskursiooni ajal, ma ei seganud ta jutule vahele ega parandanud ta vigu. Aga ilmselt tundis Ulvi ise, et ta on justkui mingis mõttes kammitsais. Seega ei jäänud Ulvile vaba ruumi improvisatsiooniks, mis on jutuesitamise seisukohast äärmiselt oluline. Usun, et ka Ulvi tajus neid ekskursioone, kus mina osalesin, pisut teistmoodi. Ühelt poolt olen ma talle justkui nii-öelda oma inimene, aga teiselt poolt ikkagi folkloristikatudeng, kelle kuuldes Ulvi kardab faktivigu teha. Kuid ma siiski loodan, et mu tegevus üldkokkuvõttes mõjub positiivselt, et Ulvi saab oma jutuvaramusse juurde uusi lugusid. Ning minu kui algaja folkloristi seisukohast on osalev vaatlus kindlasti teretulnud, eriti mis puudutab sellist tundlikku teemat nagu kummitused. Võimalik, et kui ma Ulvit isiklikult ei tunneks, siis oleks ka lähenemine kummitustele olnud palju keerulisem ja ma poleks saanud nii head kontakti kohalike Kolga inimestega, keda intervjueerisin.

Kokkuvõte

Ühe jutuvestja rolli pärimuse kujundamisel ei saa alahinnata, seda ka tänapäeva giidinduse situatsioonis. Kui jutustaja on oma lähikonnas lugupeetud isik, siis on tal veel eriti suur mõjuvõim oma lugude kaudu kohaliku kogukonna identiteedi määramisel. Seepärast on kohapärimuse rõhutamine nii mõnegi jutustaja repertuaaris olulisel kohal, kohalikku elu-olu puudutavaid teemasid räägitakse kohalikule publikule pisut teisiti kui võõrastele.

Et ühest jutustajast kujuneks hea jutuvestja, ei piisa ainult paksu kultuurikihiga ajaloolises paigas elamisest, vaid eelkõige peab inimesel endal olema suur huvi pärimuse ja selles osalemise vastu. Giidide teadmised mingitest rahvajuttudest põhinevad küll enamasti kirjalikel allikail, kuid osatakse kombineerida ka erinevaid allikaid, mille tulemusena sünnivad uuenäolised ja huvitavad lood.

Lisaks peab hea jutuvestja olema võimeline lugu kaasahaaravalt ja loovalt esitama. Jutustajatest hinnatakse neid, kes oskavad rõhuasetustega jutustada ning kes ise enda nalja ära ei naera. Hea jutustaja on paindlik, oskab kuulajaskonna nõuetega kohanduda.

Mõnede jutustajate puhul on olnud oluline esinemiseks valmistumine. Nii on ka Ulvi puhul hea jutuvestmise õnnestumise oluliseks tingimuseks Kolga mõisa peahoones viibimine. Siin võib põhjuseks olla jutustaja mälu probleem, millest on kirjutanud ka Metsvahi. Arvan, et peamine põhjus, miks Ulvi kummituslugude rääkimise ajal just nimelt mõisa peahoones peab viibima, peitub selles, et tal on ekskursioonide läbiviimiseks välja töötatud oma kindel trajektoor, mida mööda ta liigub, tuletades igas kindlas ruumis meelde selle ruumiga seotud lood. Jutustaja mälu probleem on huvitav aspekt ning sellele võiks tulevikus isegi rohkem tähelepanu osutada.

Tõsisemaid teemasid, nagu selleks on kummituslood, on palju lihtsam rahvale esitada naljatledes. Nii võib märgata koomika ja usundi põimumist ka Ulvi Meieri repertuaaris.

Keskendudes konkreetsetele jutustamisolukordadele ja nende analüüsile võib väita, et jutustajatele on tähtis saada oma kuulajatelt vastukaja. Et jutustajat ergutada, peaks publik tema jutuga nii-öelda kaasa minema, avaldama vajadusel imetust, hämmingut, võib-olla isegi halvakspanu. Aga peaasi on reageerida, anda mingitki vastukaja – siis on hea kontakt jutustaja ja kuulaja vahel garanteeritud. Seevastu emotsioonide vaka all hoidmine publiku hulgas võib jutustajas avaldada nõrdimust – ta võib sellest teha järelduse, et kuulajatele ei meeldi tema esitus.

Muistendite ja memoraatide rääkimise puhul on väga tähtis usutavuse ja tõepära saavutamine. Seetõttu kirjeldab jutuvestja memoraati või muistendit esitades alati võimalikult palju detaile, mainib mõnd kuulajale tuttavat isikunime või kohta vms.

Ulvi näitel saab osutada, et ühe muistendi varieeruvus erinevatel esituskordadel võib sõltuda publiku soolisest koosseisust, sest antud juhul oli punapäise nõi muistend meeste suunatud. Millegipärast esinevad üldse Kolga kummituslugudes kummitustena enamasti naised, nagu ka punapäise nõi muistendis. Miks see nii on, pole selge. Võimalik, et seda saab seletada lihtsalt põhjusega, et Ulvi kui jutustaja on ise ka naine.

Kuigi paljud jutustajad spetsialiseeruvad vaid kindlatele žanridele, võib ühe jutustaja repertuaari kuuluda lugusid mitmetest erinevatest žanridest. Mõned lood võivad olla ka segunenud erinevatest žanridest, nõnda võib osutada raskeks neid liigitada. Nii võib Ulvi Meieri repertuaarist välja tuua memoraadid, muistendid, ajaloolised lood, fabulaadi ning samas leidub tema jutuvaramus ka pajatuse- ja naljandielementidega lugusid, mis on muistenditega segunenud.

Kui jutustaja ise ei usu alati üleloomulikku, siis võib ta mõnikord panna oma kuulaja proovile, tahtes teada, kas tema kuulaja tõlgendab lugu ainult sõnade põhjal või julgeb esituse siiruses kahelda. Samas võib jutustaja esitada täiesti tõe pähe võetavaid memoraate. Nõnda ilmneb, et on olemas jutustajaid, kes harrastavad mitut erinevat stiilivõtet – mõnd

lugu räägitakse kui tõtt, teist jälle kui fiktsiooni. Siin nähtub ka Ulvi kui jutuvestja ambivalentsus.

Selle aja jooksul, mil mul on olnud võimalik Ulvi ekskursioone salvestada, on olnud huvitav kõrvalt jälgida seda, kuidas iga uus jutustaja kätte jõudnud allikas võib jutustaja repertuaari mõjutada. Jutuvestja ei pruugi küll iga loetud või kuuldud lugu koheselt omaks võtta, aga ta võib mõnikord katsetada publiku vastuvõttu selle loo esitamisel.

Nii nagu Metsvahigi osutas, ei saa folklorist taandada uurimusest oma isikut, sest see mõjutab terve kogumistöö protsessi vältel kogumistulemust ning võib avaldada ka hilisemat mõju jutustaja repertuaarile. Seepärast ei saanud minagi oma isiku mõju Ulvi jutuvaramu mõjutamisel vaatluse alt välja jätta.

Kokkuvõtteks võib öelda, et rahvajutu traditsioon kujuneb jutustaja ja publiku aktiivsel osalusel, jutuvestja ning kuulajad mõjutavad vastastikku nii üksteist kui ka traditsiooni loomise protsessi. Juttude tähendused ja funktsioonid määrab ära teatud ajastu sotsiaalne ja kultuuriline kontekst. Kuna on teada, et nauditav jutuvestmine ja jutu traditsioonis püsimine eeldab kuulajaskonna pidevat vaheldumist (Kalmre 2000: 80), siis ei saaks üks hea jutuvestja ilmselt paremat publikut soovida kui turistid.

Kommentaariid

¹ Hobigiidina on siinkohal mõeldud giidi, kes osutab giiditeenust oma põhitöö kõrvalt. Seevastu profigiidi põhitööks ongi ekskursioonide läbiviimine. Kusjuures need mõisted pole kuidagi seotud giidide atesteerimisega. Melika Kindeli väitel pärinevad need mõisted giididelt endilt ega sea hobigiidide professionaalsust mingil juhul kahtluse alla (Kindel 2005: 57).

² Von Sydowi jaoks oli fabulaat umbes sama, mis tänapäeva mõistes muistend, ta vastandas memoraadi ja fabulaadi (Bødker 1965: 94-95). Honko mõistab fabulaati sarnaselt Gunnar Granbergiga, kes defineerib fablaati järgnevalt: „Arvan, et fabulaadina võiks määratleda väikest rühma isiklikke, st traditsiooniga mitteseotud jutustusi, mis on loodud täielikult rahva fabuleerimisoskuse abil.“ (Granberg 2003: 45).

Allikad

Ekskursioonide ja intervjuude salvestused (autori valduses).

Ekskursioon nr. 1 – folkloristidega, 10. november 2007, kl. 16.

Ekskursioon nr. 2 – kohalike Kolga noortega, 10. november 2007, kl. 18.

Ekskursioon nr. 3 – esimese sünnipäevaseltskonnaga, 29. märts 2008, kl. 15.

Ekskursioon nr. 4 – teise sünnipäevaseltskonnaga, 29. märts 2008, kl. 19.

M.L. – Intervjuu Mart Laanperega (43.a) 14. oktoober 2007.

Käsitirjalised allikad

Õilme Aasmaa käsitirjad 1970. Kolga Muuseum.

Lembit Odtrese käsitirjad 1977. Kolga Muuseum.

Artikkel „See salapärane Kolga mõis“. (Ilmselt ilmunud ajalehes „Harju elu“, kuid illumise aasta ja autor teadmata).

Trükitud allikad

„Esmaspäev” – nädalalõpu leht, 16. märts 1940, rubriik Meie „tondilossid“. Artikli pealkiri Purdi mõisa kuldjuukseline daam. Autori nimi puudub, lehe vastutav toimetaja A. Valgma. TÜ ajakirjandussaal MF15, 11/16.03.1940 – 28.09.1940/39.

Roderich krahv Stenbock. Minu ülemeelelised elamused Kolga lossis. Vaimsuse Ideoloogia nr. 4-6, detsember 1938, 6. aastakäik. Juubelinumber.

Roderich krahv Stenbock. Ülemeelelised nähtused Kolga lossis. Maagiline Maailm, „Paradoks B“. Lisa nr. 4. 1992/1993, nr. 1-13.

„Manor Renaissance“ in Estonia. A Study and Documentation of Estonian Manor Houses by International Students. Designed and produced by Mara Nicolaou and Marsha Spence. Helsinki University of Technology. Otaniemi, Finland, 1996.

Internetiallikad

Randviir, Ave. Eric Stenbock – dekadentlik õuduskirjanik ja Eesti mõisnik. Eesti Ekspress, 22. november 2004.

<http://paber.ekspress.ee/viewdoc/C5068C0BF9EFF8FFC2256F54002974A9> (10.05.08).

Kuusalu valla koduleht:

http://www.kuusalu.ee/ettevotlus%20ja%20turism/turismiobjektid/kolga_mois (10.05.08).

Kirjandus

Bennett, Gillian. Legend: Performance and Truth. Monsters with Iron Teeth: Perspectives on Contemporary Legend, Volume III. Edited by Gillian Bennett and Paul Smith. Sheffield Academic Press, 1988. 13-36.

Bodisco, Theophile von. Vana vabahärra majas. Tallinn: Huma, 2001.

Bødker, Laurits. International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore. Volume II. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger, 1965.

Dégh, Linda. The Legend Teller. Narratives in Society: A Performer-centered Study of Narration. FF Communications No. 255. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1995. 79-89.

Graf, Klaus. Mõned teesid hüvastijätku mõistega ajalooline muistend. Mäetagused 20. Rahvajuttude number. Tartu: 2003. 7-43.

Granberg, Gunnar. Memoraat ja muistend. Mõned metodoloogilised vaatepunktid. Mäetagused 20. Rahvajuttude number. Tartu: 2003. 44-50.

Hiiemäe, Mall. Kodavere pajatused: kujunemine ja koht rahvajututraditsioonis. Tallinn: Eesti Raamat, 1978.

Hiiemäe, Mall. Sõnajalg jaaniöö. Tartu: Ilmamaa, 2007.

Kaivola-Bregenhøj, Annikki. Factors Influencing the Formulation of Narration. Traditional Storytelling Today: An International Sourcebook. Edited by Margaret Read MacDonald. Chicago, London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1999. 212-226.

Kalmre, Eda. Lilla Daam. Kogukonna usundiline muistend kui homogeenne tervik. Mäetagused nr. 13. Tartu: 2000. 63-98.

Kindel, Melika. Vaateid kohapärimuse väärtustamisele lähtuvalt Lahemaa turismisituatsioonist. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2005.

Korb, Anu. Venemaal rahvuskaslati küsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte. Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

Kvideland, Reimund. The Study of Folktale Repertoires. Telling Reality: Folklore Studies in Memory of Bengt Holbek. Edited by Michael Chesnutt. Copenhagen & Turku, 1993. 105-111.

Metsvahi, Merili. Indiviid, mälu ja loovus: Ksenia Mürsepa mõttemaailm folkloristi pilgu läbi. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis 10. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

Montan, Karl. Kolk/Kolga : Stenbocksgodset i Estland som speglar Östersjöhistoria = Kolk/Kolga : Stenbockide mõis Eestis, mis kajastab Läänemeremaade ajalugu = Kolk/Kolga : the Stenbock Estate in Estonia Reflecting the History Around the Baltic Sea. Rootsi: Söderköping, 2000.

Pentikäinen, Juha. Grenzprobleme zwischen Memorat und Sage. Temenos Vol. 3. Studies in Comparative Religion presented by Scholars in Denmark, Finland, Norway and Sweden. Helsinki: 1968. 136-165.

Rommel, Mari-Ann. Harjumaa mõisalegendid. Tallinn: Tänapäev, 2008.

Viidalepp, Richard. Eesti rahvajuttude laadist, funktsioonist ja jutustajatest. Sator 4 (Toimetaja Reet Hiimäe). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2004.

Wistinghausen, Walter von. Aus meiner näheren Umwelt: eine estländische Kindheit vor 100 Jahren Pilte minu lähemast ümbrusest: üks lapsepõlv Eestimaal saja aasta eest = Tallinn: Avita, 1995.

Summary: Kolga Ghost Stories in Ulvi Meier`s Repertory

The aim of the current B.A. thesis is to analyze and discuss one storyteller`s repertory with a focus on ghost stories. The informant Ulvi Meier lives in Kolga hamlet next to Kolga manor. She was born in 1961 and has lived almost her whole life near Kolga or in Kolga. Ulvi has guided excursions to Kolga mansion since early 1990`s. Although she is not a professional guide, her excursions are quite popular among tourists, schoolchildren and local people. Ulvi is respected and valued as a storyteller, she can perform her ghost stories very enjoyably.

The present thesis is based on the recordings of four excursions, which took place between November 10th 2007 to March 29th 2008. The audience of these four excursions was each time different, therefore it is possible to observe the influence of the different listeners on the narrator.

To place my thesis into the context of Estonian folkloristics, I begin with an introduction to the works of different Estonian folklorists, who have studied and focused on specific storytellers. After that I give a short overview of the history of Kolga and Stenbock family, because Ulvi`s repertory is based on Kolga manor`s and on Stenbock family`s ghost stories. Then I move on to introduce my informant Ulvi Meier, to find out how she has found her way to Kolga ghost stories. To “place” Ulvi into some kind of storytellers category, I briefly write about categorizing of narrators in Estonian folkloristics. Then I characterize Ulvi as a storyteller and describe the structure of her excursions. As I try to reflect the influence of different performing situations and the variety of performances I analyze two different variants of one legend. After that I give an overview of Ulvi`s repertory and I divide stories into genres. There are at least four different genres represented in Ulvi`s repertory: memorate, legend, historical lore and even fabulate. As other genres are blended and no ghosts appear in them, they remain out of the scope of this work. In the end I name

some sources of Ulvi's repertory. And finally, as I am quite close person to Ulvi, I can't leave out my personal influence on Ulvi's repertory and storytelling situations.

The role of one storyteller as a designer of lore can't be underestimated, especially in today's guiding tradition. A good narrator has to be creative and has to perform his/her story the way that the listeners are amused. But the situations of the storytelling and the public have a great influence on a narrator, so the tradition of folk narratives depends on both.

Lisad

Anu ja Ulvi (paremal) Kolga Muuseumi teematoas. Foto pärit Kolga Muuseumi kodulehelt.

Kolga mõisa peahoone. 20. august 2006 (Foto: V. Järv).

Joonistused Kolga mõisa kummitustest (K. Kurik, M. Laaniste, J. Dobbin, P. Hannula).